

## บทที่ 6

### พันธมิตรแบ่งฝ่าย

ตั้งแต่ทศวรรษที่ 1870 เป็นต้นมา พันธมิตรและการฝักใฝ่ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดมีขอบเขตจำกัดตามลักษณะมากน้อยของความสลับซับซ้อนและความผูกพันเป็นพันธมิตรในยามสงบ บิสมาร์คได้สร้างสันติภาพทั่วไปแก่ยุโรปภายในกรอบของการเมืองแห่งความเป็นจริง (Politics of realism)<sup>1</sup> โดยบิสมาร์คเองมีทรรศนะว่า สถานภาพของเยอรมนีย่อมยืนยงคงที่อยู่ (Static) ดังเช่นโลก นโยบายพันธมิตรของบิสมาร์คจึงมุ่งสร้างขอบเขตจำกัดของพันธมิตร (“Limited Liabilities”) ให้สอดคล้องกับความต้องการของการเมืองระดับทวีปยุโรป (Europa-politik) แต่สถานการณ์โลกได้พัฒนาไปอย่างรวดเร็วโดยเหตุแห่งการพัฒนาเศรษฐกิจซึ่งเกิดจากการปฏิวัติวิทยาศาสตร์ซึ่งนำไปสู่การปฏิวัติอุตสาหกรรม ความเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์โลกได้ทำให้เกิดการเมืองโลกที่เกินขีดความสามารถของระบบพันธมิตรแบบบิสมาร์คจะสมานผลประโยชน์ทุกฝ่ายได้ดังเคย

บิสมาร์คเองตระหนักดีถึงความเปลี่ยนแปลง แต่ยังไม่สามารถที่จะทำความเข้าใจได้อย่างถ่องแท้ บิสมาร์คส่งเสริมให้ออสเตรียมีความทะยานอยากในบอลข่านอย่างมีขอบเขตจำกัด และสนับสนุนให้ฝรั่งเศส รัสเซียและอิตาลีล่าอาณานิคมนอกทวีปยุโรป โดยบิสมาร์คมีความเชื่อมั่นว่าผลประโยชน์ในอาณานิคมย่อมทำให้สามมหาอำนาจและอังกฤษกลายเป็นปฏิปักษ์ต่อกัน อันจะเป็นประโยชน์แก่เยอรมนีเอง เพราะทุกฝ่ายย่อมปรารถนาความเป็นมิตรจากเยอรมนี แต่ความสำเร็จของบิสมาร์คนั้นเป็นเพียงเงาเลื่อนลางมากกว่าจะเป็นความสำเร็จอันแท้จริง แม้ฝรั่งเศสจะล่าอาณานิคม ณ แห่งหนตำบลใด ฝรั่งเศสก็ไม่เคยลืมนโยบายเรียกคืนดินแดน (“irredenta”) อัลซัสและลอเรนน์ ฝรั่งเศสถือหลักการง่าย ๆ ว่า จักไม่เอ่ยถึง แต่จะครุ่นคิดถึงดินแดนที่เสียไป (“not to speak of it but think of it”) ความขัดแย้งระหว่างเยอรมนีกับฝรั่งเศสด้วยเหตุดินแดนดังกล่าวจึงไม่มีหนทางอื่นที่จะยุติได้นอกจากการช่วงชิงกันด้วยกำลังอาวุธซึ่งหมายถึงสงคราม ในกรณีของรัสเซียก็เช่นเดียวกัน แม้รัสเซียจะหันไปทิศทางอื่น รัสเซียก็ไม่เคยละเลืมนโยบายหลักของตนที่จะหาทางออกช่องแคบบอสโฟรัสและดาร์ดาแนลส์ โดยแทรกซึมเข้าไปในบอลข่านเป็นเบื้องต้น ความขัดแย้งระหว่างรัสเซียกับออสเตรียด้วยเหตุบอลข่านจึงยากที่จะยุติได้

<sup>1</sup>Stipp, III, 264.

อีกประการหนึ่ง ระบบพันธมิตรแบบบิสมาร์คก็มีลักษณะสลับซับซ้อนมากจน แม้แต่จักรพรรดิวิลเลียมที่ 1 เองก็เคยตรัสกับบิสมาร์กว่า “ข้าพเจ้ารู้สึกว่าคุณเปรียบเสมือน ผู้เล่นเกมลูกบอลห้าลูกบนหลังม้า มิให้ลูกหนึ่งลูกไต่ตกได้”<sup>2</sup> โดยทฤษฎีนี้ ระบบพันธมิตรแบบ บิสมาร์คย่อมดำเนินไปโดยราบรื่นโดยฝีมือของผู้สร้างระบบเท่านั้นคือ บิสมาร์คเองซึ่งเฝ้า สันติภาพโดยน้ำใสใจจริงเพื่อประโยชน์สุขของเยอรมนี

ระบบพันธมิตรแบบบิสมาร์คเริ่มคลอนแคลน เมื่อจักรพรรดิวิลเลียมที่ 1 สวรรคตใน เดือนมีนาคม ค.ศ. 1888 พระรัชทายาทคือจักรพรรดิเฟรเดอริกที่ 3 ทรงมุ่งผูกพันกับออสเตรีย และทรงหวังที่จะทำลายภัยรัสเซียโดยการใช้กำลัง บิสมาร์คได้พยายามกราบบังคมทูลเตือน พระองค์ว่า เยอรมนีไม่ควรแสดงตนเปิดเผยในการสนับสนุนออสเตรียให้แก่อำนาจอิทธิพลใน บอลข่าน ในทางตรงกันข้าม เยอรมนีควรยับยั้งออสเตรียมิให้ใช้กำลังเข้าตัดสินกรณีพิพาทกับ รัสเซีย จนกว่าเยอรมนีจะแน่ใจว่าอังกฤษจะละทิ้งนโยบายอยู่โดดเดี่ยวเข้าร่วมวงศ์ด้านรัสเซีย ถ้าแต่ออสเตรียอยู่ในภาวะสงคราม เยอรมนีก็ควรเพิกเฉยให้ตายใจ (‘Play dead’) จนกว่า ออสเตรียมีที่ท่าจะถูกทำลายล้าง เยอรมนีจึงควรโจนเข้าสงครามช่วยออสเตรีย แม้จะไม่ทรงเห็น ด้วย จักรพรรดิเฟรเดอริกและพระรัชทายาทเจ้าชายวิลเลียม (Prince William, ค.ศ. 1859- 1941) มิได้ทรงทักทาน

เจ้าชายวิลเลียมทรงอยู่ได้อำนาจอิทธิพลฝ่ายทหารซึ่งเห็นว่าควรพิทักษ์ออสเตรียและ หาหนทางทำลายรัสเซียเสียถ้ามีโอกาส เพราะกำลังแสนยานุภาพของรัสเซียในโปแลนด์ คุกคามเสถียรภาพความมั่นคงของเยอรมนีมาช้านานแล้ว เจ้าชายวิลเลียมทรงเริ่มมีพระทัยเป็น ปฏิปักษ์ต่อรัสเซียอย่างเด่นชัดในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 1887 ในรัสเซียเอง วงการทหารก็พูด กันหนาหูถึงการรบกับเยอรมนี ในขณะที่วงการทูตพยายามแสวงหาวิถีทางสมานฉันท์กับ เยอรมนี ในออสเตรียวงการทหารประเมินว่ารัสเซียจะต้องใช้เวลาอย่างต่ำ 2 ปี ถึงจะเตรียม พร้อมสรรพที่จะรบได้ วงการทหารของออสเตรียและเยอรมนีปรารถนาที่จะปฏิบัติการกับ รัสเซียก่อนที่รัสเซียจะเตรียมพร้อมสรรพ<sup>3</sup> สงครามระหว่างเยอรมนีกับรัสเซียเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงมิได้ การรอคอยให้รัสเซียตกหลุมกับดักในบอลข่าน (กล่าวคือ รอให้รัสเซียวิวาทกับ ออสเตรียด้วยเรื่องบอลข่าน) เพื่อเปิดโอกาสให้มหาอำนาจทั้งหลายปราบรัสเซียนั้น จะสายเกินแก้ ระบบพันธมิตรแบบบิสมาร์คให้ผลช้าเกินไป

---

<sup>2</sup>Quoted in Tannenbaum, p. 540.

<sup>3</sup>ดูรายละเอียดใน Chapter 2, *The Franco-Russian*.

เมื่อเจ้าชายวิลเลียมได้เสด็จขึ้นครองราชย์ในเดือนมิถุนายน ค.ศ. 1888 ทรงพระนามว่าจักรพรรดิวิลเลียมที่ 2 (Kaiser William II, ค.ศ. 1888-1918) พระองค์ทรงใฝ่ฝันที่จะสร้างจักรวรรดิเยอรมันซึ่งขัดแย้งกับนโยบายของบิสมาร์คผู้เน้นหลักการรักษาความเป็นมหาอำนาจของเยอรมนีโดยมิได้มุ่งแผ่ขยายอำนาจให้เป็นที่หวาดวิตกแก่เพื่อนบ้าน กล่าวคือรักษาดุลยภาพแห่งอำนาจในยุโรปตามนโยบายหลักของอังกฤษ จักรพรรดิวิลเลียมทรงปรารถนาความยิ่งใหญ่ซึ่งหมายถึงการทำลายดุลยภาพแห่งอำนาจในยุโรป แต่ในขณะเดียวกัน จักรพรรดิวิลเลียมที่ 2 ก็ทรงตระหนักถึงความจำเป็นของการสมานฉันท์บนพื้นฐานของการประชุมปรึกษาหารือแก้ปัญหาด่าง ๆ ในยุโรป (Concert of Europe) ดังที่เคยสำเร็จผลมาแล้ว ในระหว่าง ค.ศ. 1815-1830 การทูตโดยการประชุมร่วมกัน (Conferences) เป็นมาตรการเดียวที่จะขจัดปัญหาความขัดแย้งต่าง ๆ ทั่วโลกได้โดยสันติวิธี การเมืองโลกจึงต้องดำเนินไปโดยวิถีทางการทูตแห่งการประชุมร่วมกันโดยมีเยอรมนีเป็นผู้นำ พระราชประสงค์ของวิลเลียมเช่นนี้ย่อมขัดกับพระราชวิสัยทัศน์อีกด้านหนึ่งที่มุ่งสร้างเยอรมนีให้ยิ่งใหญ่ ระบบพันธมิตรแบบวิลเลียมที่ 2 ย่อมมีลักษณะขัดแย้งไปกันได้กับการทูตโดยประชุมร่วมกัน

ตลอดรัชสมัยของวิลเลียมที่ 2 เยอรมนีจึงมีนโยบายที่ค่อนข้างจะสับสน วิลเลียมที่ 2 ทรงถือว่า คู่ปฏิปักษ์ของพระองค์บนเวทีการเมืองโลกคือ อังกฤษและรัสเซีย แต่พระองค์ก็ได้ทรงตัดสินพระทัยที่จะสู้ศึกด้านเดียวกับรัสเซีย และจะผูกมิตรกับอังกฤษให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

### การ “ตระบัดมิตร” และการแสวงหามิตร

สัมพันธภาพระหว่างรัสเซียกับเยอรมนีได้ปรากฏรอยร้าวฉาน ตั้งแต่เริ่มต้นผูกพันมิตรกันมาในทศวรรษที่ 1870 ความบาดหมางได้ทวีความรุนแรงมากขึ้นเมื่อทั้งสองฝ่ายขัดผลประโยชน์กันทางเศรษฐกิจ ในปลายทศวรรษที่ 1870 นโยบายการค้าเสรี (Free Trade policy) กระทบกระเทือนวงการเศรษฐกิจของเยอรมนีมาก โดยเฉพาะเมื่อรัสเซียได้ค้าขายข้าวท่อมดีตลาดภายในเยอรมนี จนทำให้ชาวนาเยอรมันล้มจมอย่างหนัก เยอรมนีจึงตั้งกำแพงภาษีสกัดกั้นข้าวราคาถูกรจากรัสเซียทำให้รัสเซียไม่พอใจมากในระหว่างที่กำลังเจรจาเพื่อกระทำสนธิสัญญาค้าประกันเยอรมนีก็ได้ตั้งกำแพงภาษีสูงยิ่งขึ้นเพื่อห้ามข้าวรัสเซียเข้าประเทศโดยปริยาย และห้ามธนาคารแห่งประเทศรับหลักทรัพย์ (Securities) รัสเซียเข้าตลาดหุ้นเบอร์ลิน เมื่อไรหลักทรัพย์ค้าประกันรัสเซียก็ไม่สามารถกู้ยืมเงินทุนเพื่อพัฒนาประเทศจากแหล่งเงินใด ๆ ในเยอรมนีได้ รัสเซียจึงต้องหันไปกู้เงินจากฝรั่งเศสซึ่งพร้อมที่จะบริการอย่างเต็มที่อยู่แล้วเพื่อแลกมิตรไมตรีรัสเซีย เงินกู้งวดแรกจากฝรั่งเศสในเดือนธันวาคม ค.ศ. 1888 ได้ถูกนำไปใช้ส่วนใหญ่เพื่อพัฒนาการสร้างทางรถไฟไปจดชายแดนเยอรมนีและออสเตรีย

อาจจะกล่าวได้ว่า ระหว่าง ค.ศ. 1879-1894 สงครามตั้งกำแพงภาษีศุลกากร (Tariff war) ตู้กันระหว่างเยอรมนีกับรัสเซียและการกีดกันรัสเซียมิให้แสวงหาเงินกู้จากเยอรมนีมีส่วนทำให้สัมพันธภาพของทั้งสองประเทศเสื่อมทรามลงเป็นอันมาก สิ่งที่ช่วยซ้ำเติมคือ พระราชจริยวัตรในจักรพรรดิวิลเลียมที่ 2

ในโอกาสที่เสด็จขึ้นครองราชย์ จักรพรรดิวิลเลียมมีพระราชดำรัสเน้นหนักมิตรภาพอันดีงามระหว่างเยอรมนีกับออสเตรีย โดยมีได้ทรงกล่าวถึงรัสเซีย แต่ได้เสด็จเยือนรัสเซียเป็นการปลอบพระทัยซาร์อะเล็กซานเดอร์ที่ 3 สัมพันธภาพมิได้ดีขึ้น เยอรมนีเริ่มแพร่ข่าวลือว่า รัสเซียจะจูโจมตีเยอรมนี สื่อสารมวลชนของทั้งสองฝ่ายกระทบกระเทือนกัน รัสเซียเริ่มสะสมกำลังแสนยานุภาพ พร้อมทั้งหันไปญาติดีกับฝรั่งเศส การเปลี่ยนท่าทีของรัสเซียที่มีต่อฝรั่งเศสและฝรั่งเศสประโคมความรู้สึกแค้นต้องการอัลซัสและลอเรนน์คืนได้ก่อเกิดความหวาดวิตกแก่บิสมาร์คมาก ในเดือนมกราคม ค.ศ. 1889 บิสมาร์คจึงทาบทามอังกฤษเป็นพันธมิตร เพื่อให้ฝรั่งเศสยังซังใจ แม้นายกรัฐมนตรีอังกฤษเองจะเห็นดีเห็นงามตามบิสมาร์ค ก็ไม่อาจหาญที่จะรับข้อเสนอที่ทวนกระแสคตินิยมหาชน อังกฤษเป็นฝ่ายต้องใคร่ครอง บิสมาร์คมิได้ระย่อเขาได้พยายามผลักดันให้มีการทำความเข้าใจอันดี (Entente) กับอังกฤษ โดยมีแผนการให้จักรพรรดิวิลเลียมที่ 2 เสด็จเยือนอังกฤษ เพื่อแสวงหาความสนับสนุนจากมตินิยมหาชนอังกฤษอาศัยความเกี่ยวข้องร่วมราชวงศ์ด้วยกันเป็นเครื่องกระชับมิตร

จุดเริ่มต้นแห่งความหายนะของเยอรมนีได้เริ่มขึ้นในเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1889 จักรพรรดิวิลเลียมเสด็จเยือนอังกฤษ อังกฤษอ้าแขนต้อนรับเต็มที่เพราะวิตกกังวลรัสเซียเช่นกัน อังกฤษ จักรพรรดิวิลเลียมได้มีพระราชดำรัสความตอนหนึ่งว่า รัสเซียว่า กำลังแสนยานุภาพทางทะเลของอังกฤษที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในโลกย่อมจะสามารถ “...ฝ่าเข้าไปในช่องแคบดาร์ดาแนลส์ ถ้ามีสถานการณ์ทางการเมืองใด ๆ ต้องการเช่นนั้น...”<sup>4</sup> จากอังกฤษ จักรพรรดิได้ทรงยั่วยุรัสเซียมากขึ้นด้วยการเสด็จเยือนออสเตรียในเดือนสิงหาคมนั้น และมีพระราชดำรัสว่า ถ้าออสเตรียมีเหตุต้องระดมพล (Mobilization) เมื่อใด เยอรมนีจะระดมพลทันที พระราชดำรัสเช่นนั้นแสดงเปิดเผยว่า ออสเตรียจะก่อศึกสงครามกับรัสเซียได้ง่ายขึ้นด้วยมั่นใจในความช่วยเหลือของเยอรมนี (ผิดหลักการของบิสมาร์คโดยสิ้นเชิง ที่ไม่ช่วยออสเตรียในกรณีรุกรานผู้อื่น) รัสเซียจึงไม่พอใจเป็นอย่างยิ่งและเห็นว่าเยอรมนีแสดงตนเป็นพันธมิตรของออสเตรียอย่างเปิดเผย (เดิมพันธมิตรต่อกันเป็นการลับไม่เปิดเผย) ซึ่งเท่ากับว่ามีความไม่เป็นมิตรต่อรัสเซีย

---

<sup>4</sup>Ibid., p.35.

ในเดือนพฤศจิกายน จักรพรรดิวิลเลียมเสด็จเยือนจักรวรรดิออตโตมัน ทรงแสดงอย่างเปิดเผยว่าสนพระทัยที่จะแผ่อำนาจอิทธิพลเข้าไปในคาบสมุทรบอลข่าน ซึ่งเป็นดินแดนในเขตอิทธิพลของรัสเซีย ทั้งถ้อยแถลงพระราชดำรัสและการเสด็จประพาสออสเตรีย (ศัตรูของรัสเซีย) และจักรวรรดิออตโตมันย่อมแสดงความเป็นมิตรต่อรัสเซียน้อยมาก สัมพันธภาพระหว่างเยอรมนีกับรัสเซียจึงเสื่อมทรามลง แม้ว่าชาร์อะเล็กซานเดอร์ที่ 3 จะเสด็จประพาสเยอรมนี การทูตต่อกันก็มิได้เป็นผลดีนัก บิสมาร์คเองตระหนักดีว่าการไม่เป็นมิตรต่อรัสเซียจะผลักดันให้รัสเซียหันไปหาฝรั่งเศส เท่าที่เยอรมนีควรป้องกันก็คือ ทาบทามอังกฤษ แต่อังกฤษเองแม้มีเหตุบาดหมางกับฝรั่งเศสมากมาย ก็ยังไม่ปรารถนาจะผูกพันมิตรกับเยอรมนีเพื่อต่อต้านฝรั่งเศส ทำให้แสดงโอ้อวดและแสดงความปรารถนาสร้างจักรวรรดิเยอรมนีที่จักรพรรดิวิลเลียมทรงแสดง ล้วนทำให้อังกฤษเห็นควรที่จะรักษาดุลยภาพแห่งอำนาจยุโรปโดยการเป็นกลางไม่ผูกพันมิตรกับฝ่ายใด หนทางเดียวแห่งการดำรงสันติสุขคือ เยอรมนีต้องยอมสละออสเตรีย ผูกมิตรกับรัสเซียให้แน่นแฟ้น โดยยอมผ่อนปรนให้รัสเซียมากขึ้น

ไฟปาสุดท้ายที่รัสเซียกำลังแสดงว่าได้ผลเป็นที่ยิ่ง อย่างน้อยบิสมาร์คต้องการรับศึกฝรั่งเศสโดยมีรัสเซียวางตนเป็นกลาง แต่เป็นคราวเคราะห์ร้ายสำหรับเยอรมนีที่จักรพรรดิวิลเลียมมิได้ทรงเห็นด้วยกับนโยบายของบิสมาร์คที่มีต่อรัสเซีย ทรงยื่นกรานพระราชนโยบายของพระองค์เองโดยตรัสไว้ว่า “ถ้าบิสมาร์คไม่เต็มใจที่จะเป็นปฏิปักษ์ต่อรัสเซีย หนทางของเราก็ต้องแยกกัน ข้าพเจ้าเคยบอกเขาแล้ว... ว่าความอดทนของข้าพเจ้าที่มีต่อรัสเซียถึงจุดสิ้นสุดลงแล้ว”<sup>5</sup>

ประเด็นเรื่องรัสเซียและออสเตรียได้ก่อเกิดความแตกแยกขึ้นระหว่างฝ่ายทหารนำโดยจักรพรรดิวิลเลียมกับฝ่ายบิสมาร์ค บิสมาร์คได้พยายามกราบบังคมทูลเตือนว่า การเป็นปฏิปักษ์ต่อรัสเซียควรที่จะแสดง เมื่อเยอรมนีพร้อมรบเท่านั้น และอังกฤษพร้อมที่จะรบและร่วมต่อต้านรัสเซีย แต่จักรพรรดิวิลเลียมทรงเพิกเฉยต่อคำเตือนของบิสมาร์ค ทรงหวาดวิตกว่ารัสเซียจะลอบกระทำการรุกรานเยอรมนีก่อนเพราะมีกำลังถึง 90,000 คนในโปแลนด์ครึ่งพรมแดนตะวันออกของเยอรมนีอยู่แล้ว

ความสัมพันธ์ส่วนพระองค์ระหว่างสองจักรพรรดิก็มีส่วนส่งเสริมให้สองจักรวรรดิหมดเชื้อไขต่อกัน จักรพรรดิวิลเลียมไม่ทรงโปรดปรานชาร์ ชาร์อะเล็กซานเดอร์เองก็ได้ทรงโปรดปรานจักรพรรดิวิลเลียมเท่าใดนัก เพราะจักรพรรดิวิลเลียมทรงมีพระทัยรวนเร ไม่นั่นอนในนโยบายใด ๆ จนไม่อาจให้ความมั่นใจแก่ผู้ใดได้ ชาร์อะเล็กซานเดอร์จึงทรงวิจารณ์

---

<sup>5</sup>Ibid., p. 34.

จักรพรรดิวิลเลียมอย่างหยาบหยันว่า เป็นขุภักดิ์ที่เหมือนไพร่พลต่ำศักดิ์ใ้การอบรมเยี่ยงอย่างกษัตริย์ ไว้ใจสิ่งใดมิได้เลย<sup>6</sup> ข้อวิจารณ์ดังกล่าวดูจะไม่ไร้ความจริงเสียทีเดียว ดังจะเห็นได้จากการวินิจฉัยนโยบายที่มีต่อรัสเซีย ในชั้นต้นจักรพรรดิวิลเลียมที่ 2 ทรงหวาดวิตกเกินกว่าเหตุในกำลังแสนยานุภาพของรัสเซีย โดยเฉพาะกองทัพรัสเซียในโปแลนด์และการชุมนุมพลตามพรมแดนติดกับรูเมเนีย เซอร์เบียได้เพียรผูกมิตรกับรัสเซียเพื่อต่อต้านออสเตรีย รูเมเนียก็เพียรดันรณหามาตรการรักษาสถียรภาพของตนเองเต็มที่ เหตุการณ์ในบอลข่านเข้าขั้นวิกฤติเต็มที่ยุโรปถือว่ารัสเซียจะแผ่อิทธิพลเข้าไปในบอลข่าน เยอรมนีหวั่นวิตก จักรพรรดิวิลเลียมถึงกับมีพระราชหัตถเลขาถึงบิสมาร์คในวันที่ 15 มีนาคม ค.ศ. 1890 ว่า “ตามรายงานทั้งหลาย [ข่าวกรองความเคลื่อนไหวทางทหารและการเมืองของรัสเซียในโปแลนด์และในรัสเซีย] เป็นที่เด่นชัดแล้วว่า พวกรัสเซียได้ดำเนินกลยุทธ์ซุ่มนุ่กำลัง ถึงจุดที่จะประกาศสงคราม...ถึงเวลาแล้วที่จะต้องเตือนออสเตรียให้รู้ตัว และเตรียมมาตรการป้องกันตัวเอง”<sup>7</sup>

แต่บิสมาร์คคิดไปอีกแนวทางหนึ่ง การสำแดงกำลังแสนยานุภาพของรัสเซียนั้นปรากฏมาช้านานกว่าสามปีแล้ว มิได้เป็นข้อควรวิตกแก่เยอรมนี เพราะรัสเซียเองมีจุดมุ่งหมายที่บอลข่านและช่องแคบ ถ้าก่อกรณีพิพาทขึ้นก็ต้องเผชิญหน้าอิตาลี อังกฤษและออสเตรีย ถ้าเป็นเช่นนั้นก็จะทำให้รัสเซียถูกบั่นทอนอำนาจจนหมดอันตรายต่อเยอรมนีเอง บิสมาร์คจึงเชื่อว่า รัสเซียจะไม่กล้าก่อเหตุขึ้นแน่นอน

ในขณะที่วงการทหารและพระราชสำนักเยอรมันแสดงความไม่เป็นมิตรต่อรัสเซียนั้นฝ่ายรัสเซียเองแม้ว่าจะมีความบาดหมางกับเยอรมนีด้วยเหตุผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจขัดกัน รัสเซียยังต้องการเป็นมิตรกับเยอรมนีต่อไป ด้วยเกรงสภาวะอยู่โดดเดี่ยว รัสเซียจึงต้องการต่ออายุสนธิสัญญาค้ำประกันอีก 6 ปี ท่านเคานต์ ชูวาลอฟ (Count Shuvalov) ราชทูตรัสเซียได้เดินทางไปถึงกรุงเบอร์ลินในวันที่ 17 มีนาคม ท่ามกลางบรรยากาศตึงเครียดทางการเมืองระหว่างบิสมาร์คกับวิลเลียมที่ 2

ความขัดแย้งในนโยบายต่อรัสเซียเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้บิสมาร์คราบถวายบังคมลาจักรพรรดิวิลเลียมออกจากตำแหน่งในวันที่ 18 มีนาคม ซึ่งมีผลกระทบกระเทือนต่อเยอรมนีและรัสเซียมาก ไม่มีใครเชื่อว่าการลาออกของบิสมาร์คจะมีได้หมายถึงการเปลี่ยนนโยบายของเยอรมนี โดยเฉพาะท่าทีของจักรพรรดิก้าวร้าวรุกรานบ่งบอกชัดทีเดียว<sup>8</sup> บิสมาร์คต้องการรักษาสัมพันธภาพกับรัสเซียต่อไปโดยต่ออายุสนธิสัญญาค้ำประกันแต่จักรพรรดิวิลเลียมไม่ทรงเห็นด้วย

---

<sup>6</sup>Ibid., p. 39.

<sup>7</sup>Ibid., p. 42.

<sup>8</sup>Ibid., p. 44.

ครั้งบิสมาร์คลาออกไปแล้ว จักรพรรดิวิลเลียมเองทรงรวนเรพระทัย ด้วยพระองค์ไม่ทรงเห็นด้วยกับนโยบายของบิสมาร์ค จักรพรรดิเองก็ได้ทรงมีนโยบายอื่นทดแทน พระองค์ทรงขาดคุณสมบัติหนึ่งที่ดีว่าสำคัญยิ่งสำหรับผู้ปกครองประเทศคือ อำนาจในการตัดสินใจฉับพลัน อัครมหาเสนาบดีของพระองค์ที่สืบต่อจากบิสมาร์คทั้งสี่ท่านจนถึง ค.ศ. 1914 คือ นายพล ฟอน คาปริวี (Von Caprivi) เจ้าชายโฮเฮนโล (Prince Hohenlohe) นายแบร์นฮาร์ด ฟอน บูล (Bernhard von Bulow) และนายเบทมันน์ โฮลเวก (Bethmann Hollweg) ก็ล้วนขาดความสามารถที่จะดำเนินนโยบายพันธมิตรของบิสมาร์คต่อไปได้

ระหว่าง ค.ศ. 1890-1900 ผู้บงการวินิจฉัยนโยบายต่างประเทศที่อยู่เบื้องหลังคือ นายฟรีดริค ฟอน โฮลชไตน์ (Friedrich von Holstein) โฮลชไตน์ได้อ้างว่า นโยบายของบิสมาร์คเป็นนโยบายสยบอยู่แทบเท้าตามคำบงการของรัสเซีย ('Groveling before Russia')<sup>9</sup> พันธกรณีตามสนธิสัญญาค้ำประกันผูกมัดเยอรมนีเกินไป ทั้งมีความหมายคลุมเครือ ถ้าออสเตรียทราบ ก็จะเป็นการกระทบกระเทือนสัมพันธ์ภาพอันดีงามระหว่างเยอรมนีกับออสเตรีย เพราะสนธิสัญญาค้ำประกันได้ยินยอมให้รัสเซียแผ่ขยายอิทธิพลเข้าไปในบอลข่านได้โดยเสรี ถ้ารัสเซียเกิดขัดแย้งกับออสเตรียก็ดี หรือกับอังกฤษก็ดี เยอรมนีอาจจะถูกดึงให้ต้องเข้าเกี่ยวข้องในกรณีพิพาทที่มีได้ให้คุณประโยชน์อันใดแก่เยอรมนีเอง โฮลชไตน์เห็นว่าเยอรมนีควร "ตัดเชือก" รัสเซีย แล้วดำเนินการทูตทำความตกลงอันดีกับอังกฤษดีกว่า

อันที่จริง จะว่าจักรพรรดิมิได้ทรงมีนโยบายแน่วแน่ต่อรัสเซียเลยก็ว่าได้ ดังจะเห็นได้ว่าพอบิสมาร์คลาออก ทรงดำเนินนโยบายเดิมของบิสมาร์คเป็นหลักก่อน กล่าวคือ ทรงยืนยันกับราชทูตรัสเซียประจำกรุงเบอร์ลินในวันที่ 21 มีนาคม ว่าเยอรมนีต้องการต่อสนธิสัญญาค้ำประกัน แต่แล้วก็ทรงเปลี่ยนพระทัย เมื่อโฮลชไตน์เรียกประชุมรัฐบาลในวันต่อมา ที่ประชุมเห็นว่าควรต่อสนธิสัญญา แต่ต้องเปลี่ยนกติกาเงื่อนไขบางประการ โดยเฉพาะข้อความโดยสรุปที่ว่า เยอรมนีส่งเสริมรัสเซียให้แผ่ขยายอำนาจอิทธิพลเข้าไปในบอลข่านและช่องแคบ ข้อความดังกล่าวไม่ควรมีในสัญญาเพราะจะทำให้รัสเซียฉวยโอกาสถือเป็นพันธกรณีบอกกล่าวออสเตรีย อิตาลี และอังกฤษ ไตรภาคีพันธมิตรจะสลายตัว ด้วยไม่มีฝ่ายใดจะเชื่อถือคำมั่นสัญญาของเยอรมนีต่อไป อนึ่ง สนธิสัญญาค้ำประกันไม่มีลักษณะใดไปกันได้กับสนธิสัญญาอื่นที่เยอรมนีกระทำกับบรรดามหาอำนาจในยุโรปและขัดกับนโยบายหลักของเยอรมนีเอง สนธิสัญญาค้ำประกันได้เปิดโอกาสให้รัสเซียใช้เป็นเครื่องมือทำลายไตรภาคีพันธมิตรโดยอาจเปิดเผยสนธิสัญญาแก่ไตรภาคีพันธมิตรก็ได้

---

<sup>9</sup>Ibid., p. 49.

โดยสรุปแล้ว เยอรมนีได้รับคุณประโยชน์จากสนธิสัญญาน้อยมาก สนธิสัญญา  
ค้าประกันได้เพิ่มความสลับซับซ้อนแก่การดำเนินนโยบายต่างประเทศมาก นอกจากบิสมาร์คแล้ว  
ไม่มีใครสามารถดำเนินนโยบายสลับซับซ้อนเช่นนั้นได้ อัครมหาเสนาบดีคนใหม่ นายพล  
คาปริวีเองก็ยอมรับว่า ตนไม่เก่งถึงขนาดคุมมหาอำนาจทั้งหมดไว้ตามระบบพันธมิตรแบบ  
บิสมาร์คได้ เยอรมนีที่ปราศจากบิสมาร์คต้องการดำเนินนโยบายต่างประเทศตรงไปตรงมา ง่าย ๆ  
ไม่สลับซับซ้อน ตัวต่อตัว มากกว่าหลายฝ่าย<sup>10</sup>

ในทหระสนะของรัสเซีย การยกเลิกสนธิสัญญาค้าประกันเป็นการกระบัดมิตร ไม่เปิด  
โอกาสให้รัสเซียได้ตรวจตราควบคุมอิทธิพลออสเตรียและอังกฤษเหนือบอลข่านและช่องแคบ  
การยกเลิกสนธิสัญญาได้ทำให้รัสเซียตกอยู่ในภาวะถูกทอดทิ้งให้อยู่โดดเดี่ยว เผลอไปกับ  
ไตรภาคีพันธมิตรและเล็งเห็นโอกาสที่พันธมิตรเหล่านั้นจะสามารถดึงอังกฤษเข้าร่วม ซึ่งหมาย  
ถึงโอกาสที่รัสเซียจะแผ่ขยายอำนาจอิทธิพลในบอลข่านและช่องแคบอาจจะต้องสิ้นสุดลง เพราะ  
จะต้องเผชิญกับสหราชอาณาจักร อังกฤษ อิตาลี ออสเตรียและเยอรมนี ที่สำคัญอีกประการ  
หนึ่งคือ การยกเลิกสนธิสัญญาเป็นการแสดงว่าเยอรมนีมีเจตจำนงแน่วแน่แล้วที่จะเลือก  
ออสเตรียเป็นพันธมิตรมั่นคงตลอดไป เป็นการส่งเสริมออสเตรียโดยปริยายให้แผ่ขยายอำนาจ  
อิทธิพลเต็มที่

รัสเซียมีเหตุผลเต็มที่ที่จะไม่พึงพอใจกับการทูตของเยอรมนี ตั้งแต่ ค.ศ. 1870  
เยอรมนีก้าวขึ้นมาสู่ความเป็นมหาอำนาจในยุโรปกลาง กีดขวางรัสเซียโดยปริยายมิให้แผ่ขยาย  
อำนาจเข้าไปในยุโรปภาคกลางสู่ตะวันตก รัสเซียเคยหวังว่า การเป็นมิตรกับเยอรมนีจะเป็น  
คุณประโยชน์แก่รัสเซียเอง กล่าวคือเยอรมนีจะส่งเสริมให้รัสเซียได้แผ่ขยายอำนาจเข้าไปใน  
บอลข่านและควบคุมช่องแคบ แต่แล้วสงครามระหว่างรัสเซียกับจักรวรรดิออตโตมันใน ค.ศ. 1877  
ได้พิสูจน์ให้รัสเซียเห็นประจักษ์ว่า เยอรมนีจำกัดขอบเขตความเป็นมิตรกับรัสเซียโดยวางตน  
เป็นกลาง ทั้งยังมีที่ท่าหนุหลังออสเตรียในการแก่งแย่งอำนาจผลประโยชน์กับรัสเซียในบอลข่าน  
การแบ่งแยกเขตภายใต้อำนาจอิทธิพลในบอลข่านตามแผนบิสมาร์คไร้ผล อีกทั้งพันธกรณีเป็น  
พันธมิตรระหว่างเยอรมนีกับออสเตรียเองได้ถูกคามรัสเซียให้หาจดหัวน้เสมอมา แต่รัสเซียมิได้  
แสดงออกมาเด่นชัด เพราะบิสมาร์คไม่เคยแสดงอย่างเด่นชัดเช่นกันว่าจะหนุหลังออสเตรียใน  
บอลข่านดังที่รัสเซียคาดคะเน ออสเตรียต้องพึ่งพาอังกฤษต่อต้านรัสเซีย จนเมื่อ ค.ศ. 1890  
จักรวรรดิวิลเลียมที่ 2 ได้ทรงแสดงตนเป็นพันธมิตรกับออสเตรียอย่างเปิดเผยถึงขั้นพร้อมที่จะ  
ช่วยออสเตรียครอบงำบอลข่านโดยกีดกันรัสเซียออกไป และปลูกฝังสัมพันธไมตรีแน่นแฟ้นกับ

---

<sup>10</sup>Ibid., p. 52.



อังกฤษอย่างมีที่ทางจะดึงเข้าร่วมไตรภาคีพันธมิตร ก่อเกิดความหวาดระแวงและรู้สึกไร้เสถียรภาพความมั่นคงแก่รัสเซีย ถึงกระนั้นการที่เยอรมนีไม่ต่อสนธิสัญญาโดยยังคงมีทางไมตรีกับรัสเซียต่อไป และจักรพรรดิวิลเลียมที่ 2 ได้เสด็จเยือนรัสเซีย ก็ทำให้รัสเซียได้ประจักษ์ว่าเยอรมนียังไม่ตัดรอนรัสเซียเสียทีเดียว แต่รัสเซียจะทำมันใดที่เยอรมนีกำลังกระชั้นเกลียวสัมพันธ์กับอังกฤษอย่างแน่นแฟ้นยิ่ง

ในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1890 (ภายหลังบิสมาร์คลาออกจากตำแหน่ง) เยอรมนีได้ลงนามร่วมกับอังกฤษในสนธิสัญญา (ที่อังกฤษเป็นฝ่ายเสนอเอง) ที่ยุติกรณีพิพาทระหว่างกันด้วยเรื่องล่าดินแดนในแอฟริกา เป็นสัญญาว่าอังกฤษกับเยอรมนีอาจจะผูกมิตรถึงขั้นมีความเข้าใจอันดีต่อกันก็เป็นได้ ต่อมาในเดือนสิงหาคม ความสัมพันธ์แนบแน่นก็ยิ่งเด่นชัดยิ่งขึ้น เมื่อจักรพรรดิวิลเลียมที่ 2 เสด็จเยือนอังกฤษ วงการเมืองของสองประเทศกล่าวขวัญถึงการเป็นพันธมิตรกันมติดมาหาในอังกฤษพูดถึงการเข้าร่วมไตรภาคีพันธมิตรเพื่อต่อต้านฝรั่งเศสและรัสเซีย

อังกฤษยังเพื่อแผ่มิตรไมตรีไปถึงพันธมิตรของเยอรมนีคือ อิตาลีด้วย ในเดือนมิถุนายน ค.ศ. 1891 กองทัพเรืออังกฤษได้เยือนเกาะฟิอุม (Fiume) และเวนิซ ทว่าทั้งยุโรปเริ่มเต็มไปด้วยเสียงลือว่า ไตรภาคีพันธมิตรกำลังจะกลับกลายเป็นจตุรมิตร (Quadruple Alliance) แต่แล้วในเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1892 ความหวังของเยอรมนีที่จะดึงอังกฤษเข้าร่วมแวดวงพันธมิตรก็พังทลายลง เนื่องจากการเลือกตั้งทั่วไปของอังกฤษครั้งนั้น ได้มีการเปลี่ยนฝ่ายบริหารประเทศใหม่ นายแกลดสโตน (Gladstone) นายกรัฐมนตรีคนใหม่ไม่นิยมการเป็นพันธมิตรกับมหาอำนาจใดในยุโรป ด้วยถือว่าอังกฤษจะสามารถรักษาอำนาจผลประโยชน์ส่วนตนทั่วทุกมุมโลกได้ดีกว่านั้น ถ้าไม่เข้าไปยุ่งย้อมเกี่ยวข้องมีพันธกรณี (Entanglement) กับฝ่ายใด ๆ อังกฤษจึงเป็นฝ่ายละวางถอยจากแวดวงพันธมิตรของเยอรมนีแม้ว่าอิตาลีและออสเตรียจะรบเร้าสักเพียงใดในระหว่างปี ค.ศ. 1893-1894 อังกฤษก็วางตนเพิกเฉยเสีย

แม้จะล้มเหลวในการทาบทามอังกฤษเป็นพันธมิตร ไตรภาคีพันธมิตรก็ยังยืนหยัดมั่นคงยิ่งนัก ในขณะที่อังกฤษ ฝรั่งเศสและรัสเซียยังไร้พันธกรณีใด ๆ อย่างแท้จริง อังกฤษพอใจกับสภาพอยู่โดดเดี่ยว ในขณะที่ฝรั่งเศสและรัสเซียกลางแคลงใจในไตรภาคีพันธมิตรมาก และย่อมจะไม่พอใจกับสภาพอยู่โดดเดี่ยวของตน ความรู้สึกไร้เสถียรภาพผลักดันให้สองมหาอำนาจแสวงหาพันธมิตรอยู่ตลอดเวลา<sup>11</sup> แต่โอกาสเป็นพันธมิตรดูเลือนในทรรศนะของเยอรมนี เยอรมนีเชื่อว่า ความขัดแย้งในอำนาจผลประโยชน์ที่ฝรั่งเศสและอังกฤษมีต่อรัสเซียนั้นลึกซึ้งเกินกว่าการเจรจาปรองดองเป็นพันธมิตรกันได้ ในอดีตทั้งอังกฤษและฝรั่งเศสศักดิ์กันรัสเซียมิ

---

<sup>11</sup>ดูรายละเอียดใน Ibid.

ให้แผ่ขยายอำนาจออกไปสู่ทะเลเมดิเตอร์เรเนียนทุกทาง นับตั้งแต่ค้ำประกันเอกราชบูรณภาพทางดินแดนของจักรวรรดิออตโตมัน ส่งทัพเรือเข้าไปในช่องแคบกอสสงครามไครเมียกับรัสเซียใน ค.ศ. 1856 กำหนดทะเลดำเป็นเขตกลางและปลอดทหาร ให้ช่องแคบอยู่ภายใต้การควบคุมของนานาชาติ ต่อมาใน ค.ศ. 1878 อังกฤษยังขัดขวางมิให้รัสเซียครอบงำคาบสมุทรบอลข่าน โดยบีบบังคับให้รัสเซียยอมรับมติที่ประชุม ณ นครเบอร์ลิน บันทึบทอนอำนาจอิทธิพลของรัสเซียในบอลข่าน ยิ่งกว่านั้นอังกฤษยังร่วมมือกับอิตาลีและออสเตรียตามความตกลงร่วมมือในน่านน้ำเมดิเตอร์เรเนียนเพื่อควบคุมรัสเซียมิให้แผ่ขยายอำนาจออกมาสู่ช่องแคบและบอลข่าน เหล่านี้ล้วนเป็นข้อเท็จจริงที่เยอรมนีไม่คิดว่ารัสเซียจะสามารถทำเป็นลืมนเสียได้ เยอรมนีจึงมั่นใจว่าถึงตนทอดทิ้งรัสเซีย รัสเซียก็คงจะไม่รวมตัวกับอังกฤษหรือฝรั่งเศสมาข่มขู่คุกคามเยอรมนี

จริงอยู่รัสเซียมุ่งแผ่ขยายอิทธิพลไปที่ช่องแคบและบอลข่าน ณ ที่ซึ่งฝรั่งเศสเองถึงจะสนใจแต่ก็ไม่เคยขัดขวางโดยลำพังตนเอง ทุกครั้งที่ฝรั่งเศสขัดขวางเป็นการกระทำร่วมกันกับมหาอำนาจหลายฝ่าย ฝรั่งเศสไม่มีผลประโยชน์มหาศาลในภูมิภาคแห่งนั้น การที่ฝรั่งเศสจะเป็นพันธมิตรรบเพื่อปกป้องช่องแคบและบอลข่านให้รัสเซียนั้นย่อมจะเป็นไปไม่ได้ ในขณะเดียวกันความเป็นปฏิปักษ์ระหว่างเยอรมนีกับฝรั่งเศสด้วยเรื่องอัลซัสและลอเรนก็เห็นเป็นเรื่องนอกเหนือความสนใจของรัสเซีย รัสเซียจะช่วยฝรั่งเศสช่วงชิงดินแดนนั้นโดยเข้าร่วมสงครามก็เป็นไปไม่ได้ ผลประโยชน์ที่ดูแตกต่างกัน ไม่มีฝ่ายใดต้องการทำสงครามเพื่ออีกฝ่ายโดยไร้ผลประโยชน์ตอบแทน อีกทั้งรัสเซียเองเคยมีความรู้สึกเป็นปฏิปักษ์ต่อฝรั่งเศสเจ้าลัทธิต่าง ๆ ที่ล้วนเป็นภัยต่อรัสเซีย โดยเหตุดังกล่าวเยอรมนีจึงแน่ใจว่าเป็นไปไม่ได้ที่ฝรั่งเศสกับรัสเซียจะเป็นพันธมิตรกัน แต่เยอรมนีลืมนึกถึงข้อเท็จจริงประการหนึ่งคือ ผลประโยชน์สำคัญสุด (Vital Interests) ที่ฝรั่งเศสและรัสเซียมีต่อกัน กล่าวคือ ต่างก็รู้สึกไร้เสถียรภาพความมั่นคง ไตรภาคีพันธมิตรคุกคามทั้งฝรั่งเศสและรัสเซีย ต่างฝ่ายต่างก็กลัวอังกฤษและเยอรมนี โดยเฉพาะฝรั่งเศสเป็นโรคหวาดผวากลัวเยอรมนีก้าวร้าวรุกรานตน ความรู้สึกไร้เสถียรภาพความมั่นคงเป็นผลประโยชน์สำคัญที่ผลักดันให้สองฝ่ายเพิกเฉยต่อข้อเท็จจริงอื่น ๆ ที่มีความสำคัญรองลงมา เหตุการณ์ต่อมาที่ทำให้ทั้งสองไม่สบายใจและหวาดวิตกมากขึ้นคือ สัมพันธภาพอันตึงเครียดระหว่างอังกฤษกับเยอรมนี (ดังที่กล่าวมาแล้วตอนต้น) ถ้อยที่ถ้อยปราศรัยประนีประนอมผลประโยชน์กันในแอฟริกา รัสเซียรู้สึกแน่ใจมากขึ้นว่า อังกฤษมีส่วนผลักดันให้เยอรมนีสละรัสเซีย

การที่เยอรมนีตัดสินใจสละรัสเซียแล้วหันไปผูกมิตรกับอังกฤษจนถึงขั้นเกือบเป็นพันธมิตรกัน และการต่ออายุสนธิสัญญาไตรภาคีพันธมิตรในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1891 ล้วนทำให้ทั้งรัสเซียและฝรั่งเศสหวาดวิตกภาวะอยู่โดดเดี่ยวของฝ่ายตนเป็นอย่างยิ่งและเล็งเห็น

ความเป็นมิตรไมตรีต่อกันระหว่างเยอรมนีกับอังกฤษย่อมหมายถึง การที่พันธมิตรร่วมมือกันในการครอบงำการแข่งขันล่าอาณานิคมทั่วทุกหนแห่ง รัสเซียและฝรั่งเศสมีหนทางใดที่จะพลิกดูสภาพแห่งอำนาจในยุโรปให้เป็นคุณประโยชน์แก่ฝ่ายตนบ้าง? รัสเซียดิ้นรนหามิตร ฝรั่งเศสก็พยายามทาบทามรัสเซียเต็มที่ ต่างฝ่ายต่างไร้มิตร ต่างก็กลัวเกรงอังกฤษและเยอรมนี ฝรั่งเศสเป็นฝ่ายรุกทางการทูตอย่างเอาจริงเอาจังทุกวิถีทาง ทั้งติดต่อผ่านบุคคลระดับสูงในวงการเมืองและทหารของรัสเซีย

เหตุที่ฝรั่งเศสทาบทามรัสเซียนั้นเป็นเหตุผลทางการเมืองและทางทหาร ตามหลักความเป็นจริง ลักษณะที่ตั้งของเยอรมนีอยู่กึ่งกลางในยุโรปภาคกลางทางตะวันตก โดยมีแม่น้ำไรน์กันเป็นพรมแดนจดฝรั่งเศส ส่วนทางตะวันออกมีพรมแดนประชิดโปแลนด์ของรัสเซีย เพื่อสร้างสภาพศึกกระหนาบหน้าหลังและความเป็นปฏิกิริยาหน้าหลังกระหนาบเยอรมนี รัสเซียมีความเหมาะสมเป็นมหาอำนาจยิ่งใหญ่กระหนาบเยอรมนีทางตะวันออก ฝรั่งเศสกระหนาบเยอรมนีทางตะวันตก บิสมาร์คได้เคยเพียรกีดขวางมิให้ฝรั่งเศสได้รัสเซียเป็นพันธมิตร เพราะหวาดวิตกสภาพดังกล่าว การที่จักรพรรดิวิลเลียมที่ 2 สลัดรัสเซียได้เปิดโอกาสให้ฝรั่งเศสผูกมิตรกับรัสเซียโดยกระหนาบหน้าหลังเยอรมนีไว้สำเร็จ

รัสเซียเริ่มเอนเอียงใกล้ชิดกับฝรั่งเศสแต่ก็เต็มไปด้วยความระมัดระวังตนเอง และลังเลใจเป็นอย่างมากที่จะผูกมิตรกับฝรั่งเศสถึงขั้นเป็นพันธมิตรกัน เพราะรัสเซียยังหวังมิตรไมตรีจากเยอรมนี ฝรั่งเศสต้องเป็นฝ่ายกระตือรือร้นสานต่อคำเนินเรื่องด้วยเชิงการทูตอย่างอดทน ในปี ค.ศ. 1891 ฝรั่งเศสได้เร่งรัดรัสเซียให้ตัดสินใจเด็ดขาดยิ่งขึ้น โดยใช้วิธีการทางอ้อมยับยั้งมิให้รัสเซียกู้เงินฝรั่งเศสอีกต่อไป จนกว่ารัสเซียจักให้ความอนุเคราะห์ทางการเมือง (“Political favors”) เป็นพิเศษแก่ฝรั่งเศส

ชาร์นีโคลัสที่ 2 ทรงเล็งเลพระทัยมาก โดยเนื้อแท้ ชาร์ทรงมีน้ำพระทัยอ่อนไหว ก่อนข้างจะอ่อนแอจนไม่อาจจะทรงขูดความขัดแย้งภายในระหว่างกลุ่มนิยมพัฒนาแบบตะวันตก (Westernizers) กับกลุ่มนิยมรวมเผ่าพันธุ์สลาฟ (Slavophiles) ความขัดแย้งนั้นได้สะท้อนให้เห็นถึงจุดประสงค์อันไม่แน่วแน่ของรัสเซีย โอนเอนไปตามกระแสแนวโน้มเอียงรอบด้านดังเห็นได้ชัดในกรณีที่รัสเซียต้องเลือกฝ่ายในวงการเมืองยุโรปครั้งนั้น

ฝรั่งเศสได้สำแดงให้ยุโรปประจักษ์ถึงมิตรไมตรีที่ตนอาจได้รับจากรัสเซียโดยการส่งกองทัพเรือไปเยือนเมืองท่าครอนสตัดด์ (Kronstadt) ในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1891 ชาร์ได้ทรงต้อนรับกองทัพเรือนี้มาก และยังความประหลาดใจแก่ชาวยุโรปเป็นอย่างยิ่งที่ชาร์ทรงยิน เมื่อวงดุริยางค์กองทัพเรือฝรั่งเศสบรรเลงเพลงชาติฝรั่งเศส (Marseillaise) เป็นสัญญาณว่ารัสเซียได้ยินยอมรับไมตรีฝรั่งเศสผู้ต่างลัทธิอุดมการณ์แล้วอย่างเป็นทางการ ในวันที่ 27 สิงหาคม ค.ศ.

1891 รัสเซียได้ทำความเข้าใจอันดีกับฝรั่งเศสว่า ถ้ามีวิกฤตการณ์ใดที่คุกคามสันติสุขของยุโรป ฝรั่งเศสกับรัสเซียจะร่วมกันพิจารณาปัญหา ถ้าไม่สำเร็จและฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดถูกรุกราน ทั้งสองฝ่ายจะปรึกษากันก่อนว่าควรใช้มาตรการใดที่เหมาะสม<sup>12</sup> ในขณะเดียวกันรัสเซียก็ได้แสดงความเพียรที่จะทาบทามเยอรมนี ความเข้าใจอันดีกับฝรั่งเศสเป็นเพียงมาตรการหนึ่งที่รัสเซียหมายเดือนเยอรมนีให้สักรวมถึงภัยจากการเป็นพันธมิตรระหว่างฝรั่งเศสกับรัสเซีย รัสเซียหวังว่าเยอรมนีจะตระหนักได้ดีพอที่จะหันหน้ามาเจรจากันดีกับรัสเซีย แต่การทูตที่เบอร์ลินไร้ผล เยอรมนีมีความเชื่อมั่นอยู่ตลอดเวลาว่า สงครามระหว่างตนกับรัสเซีย และกับฝรั่งเศสเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ จึงพยายามเชื่อมสัมพันธ์ไมตรีกับอังกฤษและกับพันธมิตรของตนเต็มที่ เป็นที่น่าเสียดายที่บุคคลชั้นสูงในวงการทูตเยอรมันส่วนใหญ่ขาดความรอบรู้และประสบการณ์ในการเมืองต่างประเทศ ที่เด่นชัดมีเพียงประการเดียวคือ เห็นอกเห็นใจออสเตรีย ฮาวาเกรงและเป็นปฏิปักษ์กับรัสเซีย ทางไมตรีที่รัสเซียหมายทาบทามเยอรมนีจึงค่อนข้างจะไร้ผล

ฝรั่งเศสได้เร่งผูกมิตรรัสเซียมากยิ่งขึ้นโดยติดต่อกันทางจดหมายในช่วงปี ค.ศ. 1892 จนสามารถตกลงกันทางทหารได้ ได้มีการประชุมเสนาธิการทหารร่วมกันเพื่อพิจารณากำหนดเงื่อนไขของพันธมิตรทางทหารร่วมกัน

การเจรจาทหารได้สำเร็จผลเป็นความตกลงร่วมกันในวันที่ 27 สิงหาคม ค.ศ. 1892 โดยระบุว่าถ้าเยอรมนีหรือเยอรมนีและอิตาลีรุกรานฝรั่งเศส รัสเซียจะช่วยฝรั่งเศส เช่นเดียวกัน ถ้าเยอรมนี หรือออสเตรียรุกรานรัสเซีย ฝรั่งเศสจะช่วยรัสเซียเต็มที่ โดยเฉพาะการระดมพลโดยฝ่ายใดในไตรภาคีพันธมิตรจะเป็นการบังคับให้รัสเซียและฝรั่งเศสระดมพลโดยไม่ต้องบอกกล่าวล่วงหน้า ความตกลงทางทหารนี้เป็นการตกลงสร้างสภาพศึกกระหนาบแก่ศัตรูทั้งสองฝ่าย เช่น ถ้าเยอรมนีรุกรานฝรั่งเศสจะเผชิญศึกกระหนาบทางตะวันออกจากรัสเซีย ความตกลงดังกล่าวนี้เป็นความตกลงตามกรณีที่ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดถูกรุกรานเท่านั้น ในเดือนตุลาคม ค.ศ. 1893 รัสเซียส่งกองเรือไปเยี่ยมฝรั่งเศส เทียบเมืองท่าตุลอง (Tulon) ในน่านน้ำเมดิเตอร์เรเนียนเข้าขวัญอังกฤษและหลังจากการติดต่อกันทางจดหมายมาช้านาน ในเดือนธันวาคมปีนั้นเอง รัสเซียและฝรั่งเศสได้ทำอนุสัญญาลับทางทหาร (Military Convention)

ใน ค.ศ. 1894 วงการทหารระดับสูงในยุโรปย่อมตระหนักดีว่า การระดมพล (Mobilization) หมายถึงสงคราม ในอนุสัญญาลับทางทหารระหว่างรัสเซียกับฝรั่งเศสจึงระบุไว้อย่างเด่นชัดว่า “การระดมพลคือการประกาศสงคราม การระดมพลย่อมทำให้เพื่อนบ้านต้องระดมด้วยเช่นกัน การระดมพลย่อมทำให้เกิดการลำเลียงทางยุทธศาสตร์และการวางแผนติดต่อสื่อสารอีกประการหนึ่งการยินยอมให้คนนับล้านระดมพลบนพรมแดนโดยมิได้ระดมพลทันทีเช่นเดียวกัน

<sup>12</sup>ดูรายละเอียดฉบับย่อใน Readings in the Nineteenth Century European History, p. 31.

ก็คือการลิดรอนความเป็นไปได้ทั้งปวงในการที่จะปฏิบัติการคล้ายตาม”<sup>13</sup> ความเป็นพันธมิตรระหว่างฝรั่งเศสกับรัสเซียจึงมีความหมายสำคัญยิ่งใน ค.ศ. 1914 ด้วยทำให้ต่างฝ่ายต่างมีพันธมิตรจนเกิดความกลัวพอที่จะทดสอบพันธมิตรเป็นเดิมพันโดยก่อสงครามโลกขึ้น<sup>14</sup>

แม้จะเป็นพันธมิตรกัน ฝรั่งเศสและรัสเซียก็ได้แสดงต่อกันว่า ต่างก็ไม่ปรารถนาที่จะให้อีกฝ่ายใช้ความเป็นพันธมิตรนั้นเป็นเครื่องมือในการขยายอาณาเขต แต่อย่างน้อยต่างก็มั่นใจในการขยายอาณาเขตด้วยความมั่นใจว่ามีพันธมิตร ถึงกระนั้น ความเป็นพันธมิตรนั้นเป็นการปรับดุลภาพแห่งอำนาจในยุโรปใหม่ เพราะการรวมตัวทางทหารของฝรั่งเศสและรัสเซียได้ก่อให้เกิดสภาพการแบ่งฝ่ายขึ้นในยุโรป แม้ความเป็นพันธมิตรยังไม่ปรากฏเด่นชัด เพราะรัสเซียยังหวังมิตรไมตรีจากเยอรมนี รัสเซียก็ได้ช่วยฝรั่งเศสให้พ้นจากสภาพการอยู่โดดเดี่ยวได้สำเร็จโดยปริยาย อีกทั้งทำให้เยอรมนีสิ้นสุดความเป็นใหญ่ (Hegemony) บนการการทูตยุโรปนับแต่นั้นมา เป็นการปฏิวัติทางการทูตครั้งสำคัญยิ่งในยุโรปเพราะระบบพันธมิตรแบบบิสมาร์คที่ได้สั่นคลอนนับแต่วินาทีที่เยอรมนีสละรัสเซียใน ค.ศ. 1890 ได้ถึงกาลสลายตัวลงใน ค.ศ. 1894 เมื่อฝรั่งเศสสิ้นสุดการอยู่โดดเดี่ยวแล้ว และได้มิตรประเทศอย่างรัสเซีย ก่อเกิดสภาพศึกกระหนาบข้างเยอรมนีในกรณีที่เกิดศึกกับเยอรมนีตามที่บิสมาร์คเคยหวาดวิตก อีกประการหนึ่ง ความเป็นพันธมิตรนั้นเป็นการชี้ชัดว่า รัสเซียรู้ซึ่งดีว่าเมื่อเยอรมนีตอบรับมักหมายถึงการปฏิเสธในเชิงปฏิบัติและเป็นการแสดงให้เห็นว่า จุดมุ่งหมายของเยอรมนีและออสเตรียนั้นไปกันไม่ได้กับจุดมุ่งหมายของรัสเซียซึ่งมุ่งขยายอำนาจอาณาเขตเข้าไปในบอลข่าน ความปรารถนานั้นแรงกล้าจนเหนือความเป็นปฏิปักษ์ต่อฝรั่งเศสทางอุดมการณ์

ฝ่ายใดภาคิพันธมิตรเองก็วิตกที่ฝรั่งเศสกับรัสเซียมีที่ทำเป็นพันธมิตรกัน จึงผูกมัดพันธมิตรต่อกันแน่นแฟ้นขึ้นและมีที่จะดึงอังกฤษเข้าร่วม

ในขั้นต้น เยอรมนียังมิฐานะดีไม่เสียเปรียบรัสเซียเท่าใดนัก ทั้งรัสเซียและฝรั่งเศสตระหนักดี เพราะเยอรมนีมีความผูกพันกับอังกฤษทั้งทางด้านร่วมราชวงศ์เดียวกัน (จักรพรรดิวิลเลียมที่ 2 เป็นพระราชนัดดาในสมเด็จพระนางวิกตอเรีย) และทางด้านมติวงการเมืองทั้งสองฝ่ายเห็นดีเห็นงามกับการเชื่อมสัมพันธ์ไมตรี ต่างฝ่ายต่างไม่เป็นมิตรกับรัสเซียและฝรั่งเศสเท่าใดนัก แต่แล้วเยอรมนีเป็นฝ่ายดำเนินการทูตพลาดเอง ความปรารถนาที่จะเป็นใหญ่ทำให้เยอรมนีถูกมหาอำนาจทั้งหลายเพ่งเล็งจับตามองอย่างระแวงแคลงใจ ไม่ว่าเยอรมนีจะขยับเขยื้อนตัวเคลื่อนไหวไปทิศทางใดก็มักจะหมายถึงการกระทบกระทั่งอำนาจผลประโยชน์ของเหล่ามหาอำนาจอย่างสุดที่จะหลีกเลี่ยงเสียได้ จนดูเหมือนว่าเยอรมนีได้ทำทลายลงดีเล้ามหาอำนาจโดยปริยาย

<sup>13</sup>Quoted in Stipp, III, 267.

<sup>14</sup>Ibid., p. 268.

เยอรมนีตระหนักดีว่า การรวมตัวของฝ่ายฝรั่งเศสและรัสเซียนั้นมีได้มันคงมีความหมายแท้จริงในด้านหลักที่จะมาทาบรัศมีไตรภาคีพันธมิตรได้ ทั้งฝรั่งเศสและรัสเซียถือว่าอังกฤษเป็นศัตรูอันดับหนึ่งของตน การรวมตัวกันก็ด้วยจุดมุ่งหมายกลัวเกรงอังกฤษมากกว่าเยอรมนี เยอรมนีจึงมีความหวังที่จะผูกมิตรกับรัสเซียใหม่ ดังจะเห็นได้ว่า เยอรมนีสนับสนุนฝรั่งเศสและรัสเซียในกรณีพิพาทที่ตะวันออกไกลและที่ตะวันออกใกล้ และเยอรมนียังสามารถเจรจาทำความตกลงกับรัสเซียเพื่อลดค่าแพงภาษีศุลกากรเป็นเวลา 10 ปีได้อีกด้วย

## โฉมหน้าการทูตยุโรป

ความก้าวหน้าทางด้านอุตสาหกรรมพาณิชยกรรมของยุโรปได้นำยุโรปไปสู่ศักราชแห่งความนิยมล่าอาณานิคมใหม่ (New Imperialism) ซึ่งหมายถึงการแผ่ขยายทั้งอำนาจอิทธิพลและดินแดน ตลอดจนถึงการที่ชนผิวขาวกอบโกยผลประโยชน์เอารัดเอาเปรียบชนต่างสีผิวในนามของการแผ่ขยายอารยธรรมความเจริญแบบตะวันตกไปทั่วโลก<sup>15</sup> ลัทธิจักรวรรดินิยมแนวใหม่ได้เปิดฉากขึ้นตั้งแต่ทศวรรษที่ 1870 ก่อนเกิดความกระทบกระเทือนแก่ระบบรัฐ (State system) ของยุโรป การแบ่งฝ่ายของเหล่ามหาอำนาจก็มีพื้นฐานความขัดแย้งเด่นชัดยิ่งขึ้นจนยากที่จะกำหนดลักษณะให้เห็นประจักษ์ชัดได้

ลัทธิจักรวรรดินิยมแนวใหม่นั้นสำแดงอิทธิฤทธิ์ในทวีปเอเชียและแอฟริกามากที่สุด ดินแดนสุดท้ายที่เป็นความขัดแย้งในยุโรปคือ บอลข่านที่ออสเตรียและรัสเซียปรารถนามหาอำนาจที่ได้รับอำนาจผลประโยชน์มากที่สุดคืออังกฤษ รองลงมาคือฝรั่งเศส คู่แข่งใหม่คือรัสเซียและเยอรมนี

หลังจากที่รัสเซียปราชัยทางการทูตด้วยเหตุของสนธิสัญญาเบอร์ลิน (ค.ศ. 1878) รัสเซียค่อย ๆ ผล่ออกห่างจากบอลข่านช่วงระยะไปสู่เอเชีย ส่วนเยอรมนีเองตั้งแต่ปลายสมัยบิสมาร์ค เยอรมนีก็ได้ร่วมขบวนการจักรวรรดินิยมใหม่ ครั้นจักรพรรดิวิลเลียมที่ 2 เสด็จขึ้นครองราชย์ การล่าอาณานิคมก็กลายเป็นเรื่องจริงจางสำหรับชาวเยอรมัน เยอรมนีได้กล่าวอ้างที่จะต้องเข้าร่วมขบวนการดังเช่นคนที่จักต้องทะยานตนคืบคลานมาสู่ที่สว่าง มีสถานะแน่นอนภายใต้แสงอาทิตย์ด้วย (“a place in the sun”) ถึงกระนั้นเยอรมนียังถือว่าฝ่ายตนเป็นฝ่ายที่ “ไม่มี” อาณานิคมมากเท่ากับฝ่ายอังกฤษและฝรั่งเศสที่มีอาณานิคมทุกหนแห่ง ความคิดเรื่องมี (“The have”) และไม่มี (“The have not”) เป็นเรื่องของการสำแดงอำนาจบารมีระดับชาติอย่างสูง ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศจึงทวีความรุนแรงเข้มข้นขึ้น เมื่อไม่มีฝ่ายใดคำนึงถึง

---

<sup>15</sup>Langer, *Western Civilization*, part II, p. 276.

อำนาจสิทธิขาด หลักการ หรือระบบมากกว่าการคำนึงถึงรัฐส่วนตน เวทีการเมืองยุโรป ไร้กฎเกณฑ์และไร้ศีลธรรมจรรยา จนกลายเป็นว่าไร้ชื่อไร้แป้ ตกอยู่ในสภาวะอนาธิปไตย (International Anarchy)<sup>16</sup>

เมื่อการอุตสาหกรรมพาณิชยกรรมได้สร้างเศรษฐกิจเยอรมันให้เติบโตใหญ่ การเรียกร้อง ต้องการอาณานิคมเพื่อเป็นแหล่งวัตถุดิบ เป็นตลาดการค้าและเป็นแหล่งการลงทุน ก็กลายเป็น สิ่งจำเป็นยิ่งสำหรับเยอรมนี อุปสรรคอันยิ่งใหญ่คือ อังกฤษซึ่งเยอรมนีถือว่าอังกฤษเป็นประเภท “หมาหวงค้ำในรางหญ้า” (“dog in the manger”) ใน ค.ศ. 1896 เป็นต้นมา เยอรมนีได้ ละทิ้งการทูตระดับทวีป (Europa-politik) ไปสู่การทูตระดับโลก (Weltpolitik) โดยโลดแล่น ไปบนเวทีการเมืองโลก สำแดงความปรารถนาอาณานิคมและปรารถนาที่จะสร้างราชนาวิเพื่อ ป้องกันตนเองและคุ้มครองการพาณิชยกรรมทั่วโลกจนการล่าอาณานิคม วิลเลียมที่ 2 ทรงใฝ่ฝันที่ จะสร้างจักรวรรดิโลกแห่งอำนาจผลประโยชน์ทางการเมือง การค้าและวัฒนธรรมเยอรมนี โดยมี ราชนาวิเป็นเครื่องคำจูนจักรวรรดิ ดังที่นายพลเรือ อัลเฟรด ทิร์พิตซ์ (Alfred Tirpitz) ได้ กล่าวไว้ ถ้าปราศจากราชนาวิ เยอรมนีก็จะเหมือน “หอยที่ไร้เปลือก” คุ้มครอง<sup>17</sup>

แต่จุดประสงค์ของเยอรมนีนั้นขาดความเด่นเฉพาะและความแน่วแน่ เยอรมนีจะมี ทำที่ที่ต้องการทุกอย่างและคุกคามยุโรปรอบด้าน เยอรมนีจึงเป็นทั้งน่านับถือและน่าเกรงขาม<sup>18</sup>

บทบาทของเยอรมนีสำแดงถึงความปรารถนาที่มีได้คำนึงถึงสภาพความเป็นจริงแห่ง สมัยเท่าใดนัก ไม่มีมหาอำนาจฝ่ายใดจะยินยอมให้เยอรมนีครองความเป็นเจ้าที่ยิ่งใหญ่ (Hegemony) ในยุโรปได้ คุลยภาพแห่งอำนาจมีขึ้นก็เพราะต้องการป้องกันมิให้มหาอำนาจใด สร้างอำนาจครอบงำทั้งทวีป เยอรมนีพยายามเดินนโยบายที่สวนทางกับความประสงค์ของยุโรป โดยมุ่งทำลายคุลยภาพแห่งอำนาจ ใน ค.ศ. 1895 วิลเลียมที่ 2 ได้ทรงประกาศว่า “อนาคต ของเราอยู่ที่นั่นน้ำ”<sup>19</sup> เป็นการท้าทายยุโรปโดยเฉพาะอังกฤษเป็นอย่างยิ่ง

ในขณะที่ยุโรปจับตาดูเยอรมนี รัสเซียเองได้ขยายอำนาจอาณาเขตเดิมที่มุ่งสู่ทะเล เมดิเตอร์เรเนียน (โดยผ่านสองช่องแคบ) อ่าวเปอร์เซีย อินเดีย และน่านน้ำแปซิฟิก การขยาย อำนาจอาณาเขตรัสเซียจึงหมายถึงการล่อลวงล้ากำเกินผลประโยชน์ของออสเตรเลีย (ในบอลข่าน) อังกฤษ (ในเอเชียกลางและอินเดีย) และญี่ปุ่น (ในตะวันออกไกล) ความพยายามของรัสเซียที่ จะสร้างจักรวรรดิจึงเป็นจุดหนึ่งก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างประเทศขึ้น

---

<sup>16</sup>Tannenbaum, p. 539.

<sup>17</sup>Quoted in Oron J. Hale, *The Great Illusion, 1900-1914* (in the series of *The Rise of Modern Europe*) (New York : Harper & Row, Publishers, 1971), p. 231.

<sup>18</sup>Langer, *Western Civilization*, part II, p. 284.

<sup>19</sup>Stipp, III, 270.

การทูตในระหว่าง ค.ศ. 1870-1890 ไม่เป็นที่สออารมณ์ของรัสเซียเท่าใดนัก ผู้ที่ได้  
รับผลประโยชน์เต็มที่คือเยอรมนีฝ่ายเดียว เมื่อพิจารณาถึงพัฒนาการแห่งการขยายอำนาจ  
อาณาเขตแล้ว ทางตะวันออกไกล รัสเซียยังพอจะพูดได้เต็มปากเต็มคำว่า ตนประสบความสำเร็จ  
ในการแผ่ขยายดินแดนออกไป แต่ปัญหาตะวันออกไกลเป็นหนามยอกอกที่รัสเซียเพียรแก้  
ทุกวิถีทางก็มิได้ผล

## ปัญหาตะวันออกไกล

ในทศวรรษที่ 1890 จักรวรรดิออตโตมันเคอร์ก็มีอาการเพียบหนักสุดที่จะเยียวยาได้  
ตามลำพัง มหาอำนาจหลายฝ่ายเป็นอุปสรรคยิ่งใหญ่อ้อมมา เหตุการณ์ในภูมิภาคนั้นเองก็  
วุ่นวายระส่ำระสายมิใช่น้อย บรรดาแว่นแคว้นต่าง ๆ ที่ยังอยู่ใต้อำนาจจักรวรรดิออตโตมันดิ้นรน  
ขอเอกราช จักรวรรดิออตโตมันปราบปรามอย่างรุนแรง และกดขี่ทารุณเกินกว่าเหตุ ทำให้ขบวนการ  
การก่อกบฏยังขยายตัวบานปลายออกไป เรียกความสนใจของยุโรปมาสู่จักรวรรดิออตโตมัน  
มากขึ้น ยุโรปเริ่มฉงนว่าเหตุไม่สงบคงมาจากการที่จักรวรรดิออตโตมันไร้ประสิทธิภาพในการ  
ปกครองดินแดนเหล่านั้น เมื่อจักรวรรดิออตโตมันไม่เต็มใจที่จะปฏิรูปตนเอง และยุโรปก็ไม่อาจ  
นิ่งดูด้วยความหายนะที่คืบคลานไปสู่จักรวรรดิได้ ยุโรปก็ต้องยื่นมือเข้าไปเกี่ยวข้องกับจักรวรรดิ  
ออตโตมันโดยตรง ทำนองเข้าปกครองจักรวรรดิโดยปริยาย กล่าวคือ เหล่ามหาอำนาจได้เข้า  
บริหารการคลัง การทหาร และการสาธารณูปโภคของจักรวรรดิแทน ความอ่อนแอ  
ไร้ประสิทธิภาพของจักรวรรดินั้นประสานกับปัญหาการปกครองชนต่างเชื้อชาติ ทำให้จักรวรรดิ  
เกือบจะล้มทั้งยืนหลายครั้ง ใน ค.ศ.1894 ชาวอาร์เมเนีย (Armenians) ได้ลุกฮือขึ้นเป็นกบฏ  
รัสเซียมิได้ช่วยเหลืออาร์เมเนียตามที่คาดกันทั่วไป เพราะรัสเซียเองก็มีชาวอาร์เมเนียเป็นจำนวน  
มากของตนเองที่กำลังอยู่ภายใต้โครงการกลืนชาติให้เป็นรัสเซียอยู่แล้ว รัสเซียเพียงแต่ให้ความ  
ร่วมมือกับฝรั่งเศสและอังกฤษในการเรียกร้องให้จักรวรรดิออตโตมันปฏิรูปอาร์เมเนีย แต่  
จักรวรรดิออตโตมันเพิกเฉย ช้ายังปราบปรามชาวอาร์เมเนียอย่างโหดเหี้ยมต่อไป จนอังกฤษสุด  
ที่จะนิ่งดูด้วยได้ ต้องเข้าแทรกแซงโดยเสนอให้ยุโรปแบ่งจักรวรรดิดังที่ได้กระทำกับจักรวรรดิจีน  
แต่แบ่งกันไม่ยุติว่าใครควรได้อะไรจึงจะยุติธรรม รัสเซียไม่พอใจและขู่จะปฏิบัติการในช่องแคบ  
แอมแบ่งจักรวรรดิออตโตมันจึงล้มเหลวไป จักรวรรดิออตโตมันได้บดขยี้กบฏอาร์เมเนียต่อไป  
อย่างทารุณโหดร้ายยิ่งขึ้น

ขบวนการก่อกบฏของแว่นแคว้นต่าง ๆ ในจักรวรรดิออตโตมันยังคงดำเนินไปและทวี  
ความร้อนแรงขึ้น ในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1896 เกาะคริตได้เรียกร้องขอเอกราชโดยมีกรีซ  
สนับสนุน กรีซจึงต้องทำสงครามกับจักรวรรดิออตโตมันในเดือนเมษายน ค.ศ. 1897 ชั่วเวลาไม่



ถึงเดือน กริชเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ ชัยชนะของจักรวรรดิออตโตมันยังความประหลาดใจแก่ชาวยุโรป เป็นอย่างยิ่ง จักรวรรดิออตโตมันได้ปฏิรูปอย่างน้อยที่สุดก็การทหารเป็นผลสำเร็จรวดเร็วเกินคาด แม้จะได้ชัยชนะ จักรวรรดิก็จำเป็นต้องยินยอมให้ชาวเกาะครีตมีสิทธิปกครองตนเองตามเสียงเรียกร้องแกมบูบ่งคับของฝรั่งเศส อิตาลี รัสเซียและอังกฤษ ตลอดเวลาที่เกิดวิกฤติการณ์ในบอลข่าน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องกริช หรือครีต หรือมาซิโดเนีย รัสเซียให้ความสนใจมาก แต่มิได้กระตือรือร้นเท่าที่ควร เพราะผลประโยชน์ในตะวันออกไกลทวีขึ้นทุกทีจนดึงดูดความสนใจของรัสเซียไปจากบอลข่าน

ในขณะเดียวกัน อังกฤษเองได้คลายความผูกพันที่มีต่อไตรภาคีพันธมิตร ออสเตรียเองไม่มีทางเลือกในการดำเนินนโยบายในบอลข่าน เมื่อรัสเซียสนใจตะวันออกไกล และเปิดเผยท่าทีผอ่นปรนกับออสเตรีย เยอรมนีได้กระตุ้นให้ออสเตรียผอ่นปรนบ้าง การเจรจาจึงเริ่มขึ้น ทั้งสองฝ่ายตกลงกันในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1897 ว่าจะรักษาสถานะเดิมในบอลข่าน เสมือนเช่นเรื่องบอลข่าน (“Putting the Balkan on ice”) ออสเตรียเสนอให้ต่างฝ่ายต่างรับรองในสิทธิของอีกฝ่ายในเขตภายใต้อำนาจอิทธิพล กล่าวคือ ออสเตรียมีสิทธิในบอสเนีย เฮอร์เซโกวีนา จนวนชันแจ็ค (Sunjak) และตั้งรัฐแอลเบเนีย แต่รัสเซียไม่ยอมรับในหลักการ ออสเตรียไม่กล้าดำเนินการตามคำพิง เยอรมนีเริ่มระมัดระวังตนมากขึ้นโดยยับยั้งออสเตรียในนโยบายบอลข่าน

การแผ่ขยายอำนาจอิทธิพลในบอลข่านได้ถึงจุดหยุดชะงักแล้ว หมดหนทางที่รัสเซียจะดำเนินการต่อไปได้ ลัทธิจักรวรรดินิยมรัสเซียสิ้นสุดหนทางแล้วในภาคพื้นทวีปยุโรป รัสเซียจะรุกกล้าต่อไปมิได้ เมื่อขยายไปทางตะวันตกมิได้ รัสเซียก็ต้องขยายไปสู่ทิศทางอื่น ทางใดก็ตามที่มีอุปสรรคน้อย รัสเซียย่อมมุ่งสู่ทางนั้น รัสเซียได้หันไปสู่เอเชียกลาง เปอร์เซีย อัฟกานิสถาน และจีน

ตั้งแต่รัสเซียพัฒนาจักรวรรดิของตนในทศวรรษที่ 1860 เป็นต้นมา รัสเซียได้เริ่มมองการล่าอาณานิคมว่าเป็นความจำเป็นที่มีใช้เฉพาะเพื่อแสดงความยิ่งใหญ่เท่านั้น หากแต่ยังมีความจำเป็นเพื่อสนองตอบจุดประสงค์ทางเศรษฐกิจและการทหารด้วย รัสเซียมีความปรารถนาที่จะแสวงหาตลาดการค้าและแหล่งวัตถุดิบเพื่อป้อนโรงงานของตน และวงการทหารได้ผลักดัน รัสเซียให้แสวงหาทางออกทางทะเลรอบด้านและแสวงหาดินแดนเพื่อจัดตั้งเป็นฐานทัพเรือ

การแผ่ขยายอาณาเขตได้ดำเนินไปสองแนวทาง แนวทางแรกมุ่งสู่ดินแดนเทือกเขาคอเคซัส ทะเลดำ และทะเลสาบแคสเปียน โดยข้ามดินแดนหลากหลายลักษณะอาทิทะเลทราย หุบภูเขาล้น แนวทางที่สองมุ่งสู่เอเชียตะวันออกไกลผาดินแดนไซบีเรียเพื่อจดชายฝั่งมหาสมุทรแปซิฟิก

แนวทางแรกแห่งการขยายอาณาเขตค่อนข้างจะบรรลุผลสำเร็จ ในการรุกสู่เอเชียกลาง รัสเซียได้ครอบครองแทชเคนต์ (Tashkent, 1865) ไปจนจดซามาร์คานด์ (Samarkand, 1868) โบคารา (Bokhara, 1868) คีวา (Khiva, 1873) โคคานด์ (Kokand, 1876) ที่สำคัญคือ การได้ครอบครองดินแดนทรุกีสถาน (Turkestan, 1865) และสามแคว้นแควันมุสลิม (ค.ศ. 1868)

ในรัชสมัยซาร์อะเล็กซานเดอร์ที่ 2 การแผ่ขยายอาณาเขตไปสู่อัฟกานิสถาน เปอร์เซีย อินเดียและตะวันออกไกลเริ่มเผชิญอุปสรรคใหญ่หลวง คือการสกัดกั้นของอังกฤษซึ่งมุ่งปกป้องเส้นทางชีวิตของตนจากลอนดอนสู่อินเดียให้รอดพ้นจากภัยรัสเซียคุกคาม ในรัชสมัยซาร์นิโคลัสที่ 2 ผู้ทรงใฝ่สันติภาพ รัสเซียได้ประนีประนอมกับอังกฤษโดยทำความตกลงปามิร์ (Pamir Agreement, ค.ศ. 1895) เพื่อยับยั้งปัญหาเอเชียกลางชั่วคราว

การขยายดินแดนรัสเซียไปสู่เอเชียย่อมหมายถึงการแผ่ขยายอิทธิพลตะวันตกด้วยโดยปริยาย รัสเซียมีความเชื่อมั่นว่า ตนมีภาระหน้าที่เยี่ยงชนผิวขาวชาติอื่น ๆ (“Burden of the white”) ที่จะต้องนำความเจริญรุ่งเรืองไปสู่ดินแดนแห่งอนารยชน แต่สิ่งที่ควรสังเกตก็คือ ในขณะที่ยุโรปชาติอื่นต้องต่อสู้ช่วงชิงอาณานิคม รัสเซียมักแผ่ขยายอาณาเขตล่าอาณานิคมในลักษณะที่เกือบจะเรียกได้ว่า “จับเสือมือเปล่า” โดยการรุกเงิบเข้าตั้งถิ่นฐานและโดยเชิงการทูต รัสเซียได้เข้าครอบครองดินแดนตามวิธีดังกล่าวในเอเชียกลางและไซบีเรียอันกว้างใหญ่ไพศาล ตลอดจนดินแดนลุ่มแม่น้ำอามูร์และยูซุรี ดินแดนเหล่านี้ถูกกลืนเข้าจักรวรรดิรัสเซียจนกลายเป็นดินแดนรัสเซียโดยชอบธรรม นับได้ว่า รัสเซียเป็นนักล่าอาณานิคมที่บรรลุผลมากที่สุด ในยุทธจักรแห่งการล่าอาณานิคมยุคใหม่<sup>20</sup>

แนวทางที่สองแห่งการขยายอาณาเขตรัสเซียคือ ดินแดนตะวันออกไกล

## ตะวันออกไกล

ในระบะนั้น สถานการณ์ในตะวันออกไกลเอื้ออำนวยรัสเซียมาก กล่าวคือ จีนภายใต้การปกครองของราชวงศ์ชิงได้เผชิญภัยจักรวรรดินิยมของฝ่ายมหาอำนาจตะวันตก รัสเซียได้เข้าร่วมซ้ำเติมจีนเต็มที ความสนใจที่มีต่อจีนเป็นการมุ่งฉวยโอกาสแผ่ขยายอาณาเขตของตนมากกว่าจะสนใจค้าขายดังเช่นอังกฤษ รัสเซียได้แผ่ขยายอิทธิพลเบียดบังจักรวรรดิจีนช้านานแล้วเท่าที่โอกาสอำนวย

รัสเซียต้องการทั้งขยายอาณาเขตของตนและต้องการผลประโยชน์ทางการค้าจากจีน รัสเซียได้รุกล้ำทางเหนือของจีน ในขณะที่มหาอำนาจอื่นรุกล้ำจีนจากตะวันออก และจากตอนใต้

---

<sup>20</sup>Hoetzsch, p. 148.

ของจีน ดินแดนที่รัสเซียต้องการคือ มณฑลซินเกียงของจักรวรรดิจีน ประชากรที่อยู่อาศัยในซินเกียงพูดภาษาตุรกี เรียกกันว่า พวกจีนเตอร์ก (Chinese Turkestan) นับถือศาสนาอิสลาม ถือได้ว่าเป็นชนกลุ่มน้อยในจักรวรรดิจีน

ทางตะวันตกเฉียงเหนือของซินเกียงมีบริเวณหนึ่งชื่อว่า กลุ่มแม่น้ำอีลี (Ili) ติดพรมแดนรัสเซียซึ่งมีประชากรพูดภาษาตุรกี บริเวณกลุ่มแม่น้ำอีลีเป็นพรมแดนอุดมด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหารและแร่ธาตุทรัพยากรธรรมชาติ อีกทั้งมีความสำคัญในฐานะเป็นจุดยุทธศาสตร์ควบคุมซินเกียงทั้งหมด เป็นบริเวณกันชน (Buffer) ระหว่างจักรวรรดิจีนกับศัตรูภายนอกที่จะรุกรานจีนทางตะวันตก ซินเกียงมีสภาพเป็นเสมือนแนวป้องกันรอบนอกของจีน การรุกรานจีนจากทางตะวันตกต้องยึดได้ซินเกียงก่อน แล้วยึดครองมองโกเลีย ต่อจากนั้นจึงมุ่งเข้ายึดนครปักกิ่งศูนย์กลางอำนาจของจีน

ซินเกียงมีความสำคัญทั้งทางด้านทหารและด้านเศรษฐกิจดังกล่าว แต่จักรวรรดิจีนมิได้เห็นความสำคัญเท่าใดนัก ซินเกียงเป็นดินแดนทุรกันดารไกลโพ้นจากตัวเมืองหลวง ถือเป็นดินแดนชายแดน (Frontier) มิได้เทียบฐานะเป็นมณฑล เมื่อใดจีนอ่อนแอ ดินแดนนั้นก็ตั้งตนเป็นอิสระ ใน ค.ศ. 1759 จักรวรรดิเฉียนหลง (Ch'ien-Lung) ทรงพิชิตซินเกียง แล้วปกครองอย่างกดขี่ทารุณกรรมต่อพวกจีนเตอร์กด้วยถือว่าเป็นพวกอนารยชนไร้ศาสนา จึงก่อเกิดความกระด้างกระเดื่องขึ้นตลอดเวลา บรรดาหัวหน้ากบฏที่ถูกเนรเทศออกไปได้วางแผนกบฏ โดยติดต่อกับพวกจีนเตอร์กภายในจักรวรรดิ แต่จีนมิได้ใส่ใจเพราะกำลังเผชิญภัยคุกคามจากบรรดามหาอำนาจตะวันตก บรรดากบฏตั้งตนเป็นใหญ่ในทางตอนเหนือของซินเกียงใน ค.ศ. 1870 อังกฤษซึ่งขณะนั้นแผ่อิทธิพลอยู่ในอินเดีย ได้เข้าแทรกแซงส่งเสริมพวกกบฏ เพื่อสกัดกั้นการขยายอำนาจของรัสเซียมาทางใต้ประชิดพรมแดนอินเดีย รัสเซียหวาดวิตกว่าอังกฤษจะสนับสนุนพวกกบฏให้เข้ายึดบริเวณอีลี จึงตัดสินใจส่งกำลังทหารเข้ายึดครองอีลี ในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1871 โดยอ้างว่าเป็นการรักษาความมั่นคงทางพรมแดน มิได้มีเจตนาแผ่ขยายอาณาเขต ทั้งสัญญาว่าเมื่อใดจักรวรรดิจีนสร้างสันติภาพความสงบสุขในซินเกียงได้ รัสเซียจะถอนทหารไป รัสเซียไม่เชื่อถือว่าจีนจะทำได้สำเร็จ รัสเซียกลับสนับสนุนพวกกบฏให้ก่อความไม่สงบต่อจีน

จีนเองต้องเผชิญกบฏไทผิงและกบฏมุสลิมในมณฑลส่านซี (Shensi) และกานซู (Kansu) ตั้งแต่ ค.ศ. 1866 ไม่อาจจะปลีกเวลามาสนใจซินเกียงได้ ใน ค.ศ. 1868 จีนจึงเริ่มปราบปรามซินเกียงโดยแต่งตั้งโจซ่งถัง (Tso Tsung-t'ang) เป็นแม่ทัพปราบปรามกบฏในส่านซีและกานซูโดยมุ่งไปสู่ซินเกียง ปรากฏว่าการปราบกบฏในสองมณฑลนั้นทำให้จีนสิ้นเปลืองเงินทองมหาศาล ครั้นจีนตั้งใจปราบซินเกียง ก็ประจวบเหมาะกับผู้ป่วนได้เข้ายึดครองเกาะฟอร์โมซา

(Formosa) ใน ค.ศ. 1873 ก่อเกิดความขัดแย้งขึ้นในจักรวรรดิจีนว่า ภัยคุกคามเสียดียรภาพความมั่นคงของจีนอย่างแท้จริง จะปกป้องพรมแดน หรือจะปกป้องน่านน้ำตะวันออก ฝ่ายหนึ่งเห็นว่าภัยญี่ปุ่นร้ายแรงกว่า เพราะนครปักกิ่งอยู่ทางชายฝั่งทะเลตะวันออก ญี่ปุ่นคุกคามได้รวดเร็วกว่า รัสเซียคุกคามนครปักกิ่ง เพราะนครปักกิ่งอยู่ไกลมากจากรัสเซีย อีกทั้งการรักษาจีนเคียงต่อปักกิ่งไม่สำเร็จโดยตลอด เพราะรัสเซียรุกรานตลอดเวลา จีนป้องกันลำบากมาก การรักษาจีนเคียงควรชะลอช้าไปก่อน อีกฝ่ายหนึ่งในพระราชสำนักจีนเห็นว่า ภัยญี่ปุ่นไม่ร้ายแรง เพราะมุ่งผลประโยชน์ทางการค้า การรุกรานทำได้ทางเดียวคือ ทางทะเล ในขณะที่รัสเซียมีจุดประสงค์เบียดบังรุกรานดินแดนของจักรวรรดิจีน การมีพรมแดนติดกันและมีจุดมุ่งหมายดังกล่าวเป็นอันตรายต่อจีนยิ่งนัก รัสเซียสามารถรุกรานจีนทางตะวันตกผ่านจีนเคียงก็ได้ ผ่านไซบีเรียมาสู่แมนจูเรียก็ได้ หรือจะรุกรานทางทะเลทางตะวันออกก็ได้ ภัยญี่ปุ่นเทียบได้กับโรคตามแขนขาไม่ร้ายแรงเท่ากับรัสเซีย ซึ่งเปรียบเสมือนภัยคุกคามหัวใจจีน<sup>21</sup> การสกัดกั้นรัสเซียต้องเริ่มตั้งแต่การรักษาจีนเคียงไว้ให้ได้เพื่อเป็นการป้องกันมองโกเลียและจีน

ใน ค.ศ. 1875 จักรวรรดิจีนตัดสินใจสละฟอร์โมซาให้ญี่ปุ่น และเริ่มรณรงค์ปราบปรามจีนเคียง บรรดาภพในตอนเหนือของจีนเคียงทาบตามเชื้อเชิญอังกฤษเข้าช่วย แต่ฝ่ายจีนได้ตัดหนทางโดยพิชิตจีนเคียงอย่างรวดเร็วใน ค.ศ. 1877 ยกเว้นอิลีในความครอบครองของรัสเซีย ทั้งจีนเคียงสงบราบคาบแล้วตามเงื่อนไขของรัสเซีย จีนเริ่มขอร้องให้รัสเซียคืนอิลี โดยส่งทูตชื่อ ฉุนไหว (Ch'ung-hou) ไปกรุงเซนต์ ปีเตอร์สเบิร์ก ปรากฏว่าทูตผู้นี้ขาดประสบการณ์เสียที่เชิงการทูตของรัสเซีย โดยลงนามในสนธิสัญญาที่ลิวาเดีย (Treaty of Livadia) ค.ศ. 1879 รัสเซียคืนอิลีแต่ในนาม โดยพฤตินัย รัสเซียยังยึดครองพื้นที่  $\frac{7}{10}$  ของอิลี สนธิสัญญานี้ก่อให้เกิดความแค้นเคืองแก่จีนมาก ได้มีการประท้วง และจับตัวทูตขังไว้เตรียมสำเร็จโทษในฐานะที่ลงนามในสนธิสัญญาที่ลบหลู่ดูหมิ่นเกียรติภูมิของจีน

จีนเริ่มคิดที่จะเผชิญหน้ารัสเซียในกรณีอิลี รัสเซียมิได้รังเกียจเช่นกัน ได้ส่งเรือรบ 23 ลำ, แล่นมาที่จักรวรรดิจีนเพื่อข่มขวัญคุกคามจีนเต็มที่ อีกทั้งแสดงที่ท่าว่าจะส่งกองทัพอากาศไซบีเรียมาร่วมโจมตีนครปักกิ่ง สงครามปรากฏเป็นเงาดำทะมึนเหนือจักรวรรดิจีน รัสเซียพร้อมที่จะใช้กำลังแสนยานุภาพพิทักษ์ดินแดนที่ตนรุกรานเต็มที่ การแสดงท่าทีพร้อมรบในขณะที่จีนเองไม่พร้อมรบ นอกจากย้ายเมืองหลวงเข้าไปในตัวแผ่นดินภายใน ทำให้จีนเป็นฝ่ายอ่อนข้อให้แก่รัสเซีย โดยดำเนินการทูตเจรจากับรัสเซียที่กรุงเซนต์ ปีเตอร์สเบิร์ก จีนยื่นกรานขออิลีคืน โดยขอเช่าให้รัสเซียเป็นเงินทอง ในการเจรจานั้น อังกฤษหนุนหลังจีนเต็มที่อยู่ที่ รัสเซียเองต้องการคืน

---

<sup>21</sup>Immanuel C.Y. Hsu, *The Rise of Modern China* (London : Oxford University Press, 1970), p. 384.

อัสซี แต่ยังไม่เห็นหนทางใดที่จะคืนได้โดยไม่เสียหน้า รัสเซียไม่ต้องการรบกับจีนเท่าใดนัก เพราะตนเองเพิ่งเสร็จศึกกับจักรวรรดิออตโตมัน (ค.ศ. 1877-1878) รัสเซียต้องการแต่เพียงแสดงกำลังขู่คุกคามจีนเท่านั้นเพื่อสั่งสอนจีนมิให้บังอาจเหิมเกริมกับมหาอำนาจที่ยิ่งใหญ่อย่างรัสเซีย<sup>22</sup>

หลังจากการเจรจาที่เย็นเยือกเกือบครึ่งปี รัสเซียยอมอ่อนข้อคืนอัสซีให้จีนโดยแลกกับเงินค่าทำขวัญ ทั้งสองฝ่ายทำสนธิสัญญาต่อกัน ณ นคร เซนต์ ปีเตอร์สเบิร์ก (Treaty of St. Petersburg) ในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1881 ท้ายสุด รัสเซียเป็นฝ่ายยอมอ่อนข้อให้แก่จีน กรณีรัสเซียเป็นครั้งแรกที่จีนดำเนินการทูตปกป้องดินแดนได้สำเร็จ<sup>23</sup>

โอกาสที่รัสเซียจะถูกคามชินเกียลงลดลง รัสเซียจึงหันไปทางตะวันออกสู่บริเวณลุ่มแม่น้ำอามูร์และยูซูรี ด้วยจุดมุ่งหมายที่จะสร้างทางรถไฟข้ามไซบีเรียมาจดเมืองท่าวลาดีวอสต็อก (Vladivostok) ในมณฑลชายทะเลเพื่อย่นระยะทางและลดค่าก่อสร้าง รัสเซียต้องการสร้างทางรถไฟผ่านแมนจูเรีย (Manchuria) ของจีนมาสู่วลาดีวอสต็อก การหมายมุ่งไปที่แมนจูเรียและเกาหลีย่อมทำให้รัสเซียต้องเผชิญกับญี่ปุ่นและอังกฤษ ใน ค.ศ. 1885 รัสเซียยึดได้เมืองท่าลาซาเรฟ (Port Lazareff) ในบริเวณชายฝั่งตะวันออกเฉียงเหนือของเกาหลีแข่งขันแข่งกับเมืองท่าแฮมมิลตัน (Hamilton) ในภาคใต้ของเกาหลีที่อังกฤษยึดครอง รัสเซียได้จับตาดูกรณีพิพาทเรื่องเกาหลีระหว่างจีนกับญี่ปุ่นอย่างสนใจยิ่ง และได้ใช้โอกาสเหมาะนั้นทาบทามจีนเพื่อขอสร้างทางรถไฟผ่านแมนจูเรีย จักรวรรดิจีนต้องการมิตรในระบายนั้นมาก จึงเป็นฝ่ายยินยอมเมื่อ ค.ศ. 1891

เมื่อสงครามระหว่างจีนกับญี่ปุ่นได้อุบัติขึ้นใน ค.ศ. 1894 โดยระยะแรกรัสเซียทำท่าจะช่วยจีนแต่ต้องยับยั้งเพราะอังกฤษแสดงตนว่า ถ้ารัสเซียแทรกแซงทางทหาร อังกฤษจะแทรกแซงเข้าช่วยญี่ปุ่น เมื่อจีนพ่ายแพ้ญี่ปุ่นจึงต้องทำสนธิสัญญากันที่เมืองชิโมนะเซกิ (Shimonoseki, ในญี่ปุ่น) เมื่อวันที่ 17 เมษายน ค.ศ. 1895 สนธิสัญญานี้ได้สกัดกั้นการขยายอำนาจของรัสเซียมาก โดยระบุว่า

1. รับรองเกาหลีเป็นเอกราช (เปิดโอกาสให้ญี่ปุ่นครอบครองได้ในภายหน้าโดยปริยาย รัสเซียต้องเผชิญคู่แข่งแล้วในเกาหลี)

2. จีนยกคาบสมุทรเหลียวตุง (Liaotung Peninsula, ที่รัสเซียต้องการ) ให้ญี่ปุ่น

สนธิสัญญาชิโมนะเซกิสร้างความหวาดวิตกแก่รัสเซียมาก ด้วยเหตุหลายประการ การสร้างทางรถไฟผ่านแมนจูเรียเปิดโอกาสให้รัสเซียแผ่อิทธิพลในแมนจูเรียซึ่งติดกับเกาหลีภายใต้อำนาจอิทธิพลของญี่ปุ่น รัสเซียต้องการเมืองท่าในเกาหลีและในคาบสมุทรเหลียวตุงมาก รัสเซียหวาดวิตกญี่ปุ่นจะใช้เกาหลีและคาบสมุทรเหลียวตุงเป็นหัวหาดคุกคามจีน รัสเซีย

---

<sup>22</sup>Ibid., p. 388.

<sup>23</sup>Ibid.

หมายตาเมืองท่าสำคัญในเหลียวตุงอยู่แล้วคือ เมืองท่าเดเรน (Dairen) และพอร์ต อาร์เธอร์ (Port Arthur) สนธิสัญญาชิโมโนเซกิได้หีบยื่นเกาหลีและคาบสมุทรเหลียวตุงให้แก่ญี่ปุ่น ทำลายความประสงค์ดั้งเดิมของรัสเซียที่ต้องการเกาหลีและเหลียวตุงเป็นดินแดนภายใต้อำนาจอิทธิพลของตน (Spheres of influence) อีกประการหนึ่ง รัสเซียไม่ต้องการให้ญี่ปุ่นแผ่ขยายอำนาจอิทธิพลเข้าไปในเกาหลีและภาคเหนือของจีน (โดยได้คาบสมุทรเหลียวตุง) ซึ่งจะเป็นการชนแข่งกับรัสเซีย โดยเฉพาะคาบสมุทรเหลียวตุงเป็นจุดยุทธศาสตร์หัวหาดที่สำคัญที่ญี่ปุ่นสามารถคุกคามเสถียรภาพความมั่นคงของจีนที่นครปักกิ่งได้โดยง่าย

นโยบายของรัสเซียมุ่งขัดขวางญี่ปุ่นเต็มที่ ถ้ารัสเซียไม่พร้อมที่จะยึดครองเหลียวตุง รัสเซียก็ปรารถนาที่จะให้จีนปกครองมากกว่าให้ญี่ปุ่นได้ไป เพราะการต่อสู้เพื่อดินแดนนี้กับจีนง่ายกว่าต่อสู้กับญี่ปุ่น ต่อโลกภายนอก รัสเซียแสดงท่าทีว่าพิทักษ์เอกราชบูรณภาพทางดินแดนของจีน แต่โดยเนื้อแท้มีจุดประสงค์เบื้องต้นคือรักษาผลประโยชน์ส่วนตนในแมนจูเรียและเหลียวตุง

ในวันที่ 23 เมษายน รัสเซีย ฝรั่งเศสและเยอรมนีได้ร่วมกันยื่นหนังสือประท้วงสนธิสัญญาชิโมโนเซกิเรื่องดินแดนเหลียวตุงว่าเป็นการคุกคามเอกราชบูรณภาพทางดินแดนของจีน ทั้งได้ข่มขู่ว่าจะใช้กำลังบังคับ การแทรกแซงทางทหารโดยสามมหาอำนาจ (Triple Intervention) เป็นไปโดยรัสเซียนำ ฝรั่งเศสตามใจเพราะผูกพันพันธกรณีกับรัสเซีย ส่วนเยอรมนีเข้าร่วมเพื่อเอาใจ ส่งเสริมรัสเซียให้มุ่งขยายอาณาเขตไปทางตะวันออก

คำประท้วงนั้นเรียกร้องให้ญี่ปุ่นคืนคาบสมุทรเหลียวตุงแก่จีนโดยอ้างว่า คาบสมุทรเหลียวตุงเป็นจุดยุทธศาสตร์สำคัญที่มหาอำนาจฝ่ายใดได้ครอบครอง จักสามารถแผ่ขยายอำนาจอิทธิพลเข้าครอบงำจีนได้โดยง่าย การเสียคาบสมุทรเหลียวตุงจึงถือว่าเป็นการทำลายเสถียรภาพความมั่นคงและคุกคามเอกราชอำนาจอธิปไตยของจักรวรรดิจีนโดยตรง

พร้อมกับคำประท้วงนั้น รัสเซียได้ข่มขู่พลที่เมืองท่าวลาดิวอสต็อก แสดงท่าทีพร้อมที่จะใช้กำลังเข้าแทรกแซง ถ้าญี่ปุ่นไม่ยินยอมปฏิบัติตามคำประท้วงนั้น การสำแดงกำลังขู่คุกคาม (“show of force”) ทำให้ญี่ปุ่นจำต้องปฏิบัติตามคำประท้วงโดยสละคาบสมุทรเหลียวตุง รัสเซียกลายเป็นวีรบุรุษในสายตาของจีน ด้วยอำนาจอันทรงพลังของรัสเซีย ทำให้จีนปรารถนาที่จะดึงรัสเซียมาเป็นพันธมิตรเพื่อต่อต้าน และหรือถ่วงดุลอำนาจของบรรดามหาอำนาจตะวันตก ฝ่ายรัสเซียต้องการสร้างทางรถไฟผ่านแมนจูเรีย ผลประโยชน์ของทั้งสองฝ่ายจึงตรงกัน ในปี ค.ศ. 1894 ชาร์นิโคลัสที่ 2 (Nicholas II, ค.ศ. 1894-1917) เสด็จขึ้นครองราชย์ รัสเซียเป็นฝ่ายดำเนินเรื่องกล่อมจีนว่า การสร้างทางรถไฟเป็นประโยชน์ใช้ชนส่งกำลังทหารมาช่วยจีนต่อต้านมหาอำนาจตะวันตกและญี่ปุ่นได้ ชี้แจงให้จีนตกลงลงนามในสนธิสัญญาเป็นกันฉันมิตร

กับรัสเซีย ระบุความโดยสรุปไว้ว่า

1. จีนอนุญาตให้รัสเซียสร้างทางรถไฟมาสู่ลาดิวอสต็อกได้ โดยตั้งบริษัทขึ้น เรียกว่า บริษัทรถไฟจีนตะวันออก (The Chinese Eastern Railway Corporation)

2. จีนยกดินแดนเท่าที่จำเป็นให้รัสเซียเพื่อสร้างทางรถไฟ ยินยอมให้รัสเซียมีอำนาจ สิทธิขาดเหนือดินแดนตามเส้นทาง และตั้งกำลังตำรวจได้ ทางรถไฟส่วนที่ผ่านจีนจะเป็นของ จีนหลังจากสร้างแล้ว 80 ปี

3. จีนและรัสเซียจะป้องกันซึ่งกันและกันจากการรุกรานของญี่ปุ่นในจักรวรรดิจีน เกาหลีและมณฑลต่าง ๆ ของรัสเซียในตะวันออก

ทั้งนี้ รัสเซียจำกัดพันธกรณีต่อต้านเฉพาะการรุกรานของญี่ปุ่นเท่านั้น ไม่รวมไปถึงการ ที่ฝรั่งเศสหรือมหาอำนาจตะวันตกอื่น ๆ รุกรานจีน จากสนธิสัญญานี้จะเห็นได้ว่า ผลประโยชน์ ของรัสเซียทวีความสำคัญต่อรัสเซียมาก รัสเซียหมายความว่าแมนจูเรียและเกาหลีซึ่งญี่ปุ่นต้องการ อุปสรรคของการขยายแผ่อำนาจของรัสเซียในตะวันออกไกลคือ ญี่ปุ่น

เมื่อพิจารณาจะเห็นได้ว่า การแผ่ขยายอำนาจทางตะวันตกหยุดชะงัก รัสเซียกลัว เยอรมนีจนต้องผูกพันมิตรกับฝรั่งเศส ใน ค.ศ. 1894 และการขยายอำนาจในตะวันออกไกลก็ มีญี่ปุ่นขัดขวาง รัสเซียต้องเป็นพันธมิตรกับจีนใน ค.ศ. 1896 พันธกรณีทั้งสองทางแสดงเด่น ชัดว่า ในการแผ่ขยายอาณาเขตในอนาคต รัสเซียจักต้องอาศัยชั้นเชิงการทูตแสวงหาพันธมิตร ไม่น้อยไปกว่าการเสริมสร้างกำลังแสนยานุภาพ

การที่จีนพ่ายแพ้ญี่ปุ่นชาติเพื่อนบ้านที่เล็กกว่ามหาศาลได้แสดงให้เห็นว่าชาวตะวันตก ตระหนักเป็นครั้งแรกว่าจีนอ่อนแอเพียงใด เอกราชของจีนอ่อนแอจน พร้อมทุกเวลาที่จะเอื้อ อำนาจให้มหาอำนาจทั้งหลายเข้าทำลายล้าง แต่การกลืนกินทั้งจักรวรรดิเป็นไปได้เพราะ จักรวรรดิจีนใหญ่โตเกินไป และมีมหาอำนาจหลายฝ่ายเกี่ยวข้องมาก แต่ละฝ่ายจึงต้องใช้วิธีแบ่ง จักรวรรดิจีนตามอำเภอใจ ดังที่นักประวัติศาสตร์กล่าวกันถึงลักษณะนั้นว่า เป็นการแก่งแย่ง ชิงดีชิงเด่นเพื่อขอสัมปทานในจักรวรรดิจีน (Scramble for concessions) รัสเซียได้เข้าร่วม เช่นเคย เริ่มด้วยการที่เยอรมนีขอฐานทัพเรือเป็นค่าป่วยการที่ร่วมบีบบังคับญี่ปุ่นให้สละคาบ สมุทรเหลียวตุง รัสเซียเองแม้จะมีฐานทัพเรือที่เมืองเกียวโจว (Kiaochow) ในมณฑลชานตุง (Shantung) รัสเซียก็ยังไม่พึงพอใจ รัสเซียยังต้องการมากกว่านั้น ปรากฏว่ารัสเซียกระอัก กระอ่วนใจยิ่ง เมื่อจักรวรรดิจีนปิดข้อเรียกร้องของเยอรมนี และจักรพรรดิวิลเฮ็ล์มเสด็จเยือน รัสเซีย ตรัสขอยึดครองเกียวโจว รัสเซียจำต้องยินยอม เพราะฝ่ายกองทัพเรือเลือกเกาหลีเป็น ฐานทัพเรือ ฝ่ายวงการต่างประเทศเลือกเมืองท่าเดเรนและพอร์ต อาเธอร์

ในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 1897 เยอรมนีก่อวิวาทกับจีนแล้วอ้างเป็นเหตุส่งกองทัพเข้ายึดครองเกียวกวอ รัสเซียฉวยโอกาสเข้ายึดครองเมืองเดเรณและพอร์ต อาร์เธอร์ทันที โดยอ้างว่าเพื่อพิทักษ์จีนจากพวกเยอรมัน รัสเซียทำท่าจะขยายขอบเขตออกไปอีก โดยเริ่มเจรจาขอเช่าสองเมืองมีกำหนด 25 ปี และขอสร้างทางรถไฟจากสองเมืองไปเชื่อมกับสายรถไฟจีนตะวันออก (สายไซบีเรียที่ผ่านจีนตอนเหนือ) ให้ชื่อว่าเส้นทางรถไฟแมนจูเรียสายใต้ (Southern Manchurian Railway) ในการเจรจากับจีนครั้งนั้น<sup>24</sup> รัสเซียติดสินบนผู้แทนฝ่ายจีน การเจรจายุติลงโดยรัสเซียได้ครอบงำคาบสมุทรเหลียวตุง และส่งข้าหลวงผู้ว่าการไปปกครอง

พฤติกรรมและผลสำเร็จของเยอรมนีและรัสเซียนี้ได้เป็นจุดเริ่มต้นเปิดฉากการแบ่งสรรปันส่วนอำนาจอิทธิพลและผลประโยชน์บนผืนแผ่นดินจีนเข้าข่ายแบ่งดินแดนจีนทั้งจักรวรรดิ<sup>25</sup> บรรดามหาอำนาจต่างเข้าแสวงหาอำนาจอิทธิพลในจักรวรรดิจีนเต็มที่จนดูเหมือนจีนตกเป็นรัฐกึ่งอาณานิคม และพร้อมที่จะให้บรรดามหาอำนาจวางแผนแบ่งแยกจักรวรรดิตามอำเภอใจ แต่อังกฤษและสหรัฐอเมริกาต้องการเอกราชบูรณภาพทางดินแดนของจีนดั้งเดิมมากกว่า ดังนั้นในเดือนกันยายน ค.ศ. 1899 สหรัฐจึงออกประกาศหลักการเปิดประตูจีนโดยเสรี (Open Door Policy) ให้บรรดามหาอำนาจรับรู้ กำหนดการไม่แทรกแซงซึ่งกันและกันในด้านผลประโยชน์ที่แต่ละฝ่ายจะได้รับจากจีน แต่ไม่มีมหาอำนาจใดรับรู้และปฏิบัติตามอย่างจริงจัง โดยเฉพาะญี่ปุ่นและรัสเซีย บรรดามหาอำนาจทุกฝ่ายขูดทองในจักรวรรดิจีนเต็มที่ รัสเซียมิได้รังเกียจที่จะเข้าร่วมโดยหมายตาไปที่แมนจูเรีย แหล่งแร่ธาตุอุดมสมบูรณ์ของจีน รอคอยจังหวะที่จะกลืนกินแมนจูเรีย แต่โอกาสยากยิ่งขึ้น เพราะต้องแข่งกับเจ้าถิ่นคือ จีนและญี่ปุ่นซึ่งรุกกล้าอิทธิพลจากเกาหลีเข้าไปในแมนจูเรีย

แม้ว่าระหว่าง ค.ศ. 1894-1900 เยอรมนีจะมีที่ทำเป็นมิตรกับรัสเซียอย่างเห็นได้ชัด ความเป็นมิตรนั้นมิได้คงเอยเป็นพันธมิตรตามที่รัสเซียปรารถนา ความขุ่นข้องหมองใจจะทวีขึ้นเมื่อเยอรมนีได้ก้าวเข้าไปมีบทบาทปฏิรูปการทหารและการรถไฟแก่จักรวรรดิออตโตมันและแข่งขันกับรัสเซียในการแผ่อิทธิพลในมณฑลชานตุง

สัมพันธภาพในไตรภาคีพันธมิตรเริ่มสั่นคลอน เมื่ออิตาลีก่อศึกสงครามกับอbyssินเนีย (Abyssinia, ในแอฟริกา) เมื่อ ค.ศ. 1896 แต่แพ้ชาวพื้นเมือง ฐานะของอิตาลีทรุดลงทันที จนหมดค่าความหมายในวงการเมืองยุโรป ซึ่งถือหลักดุลยภาพแห่งอำนาจ อิตาลีเริ่มคลายพันธกรณีในไตรภาคีพันธมิตรโดยทำความเข้าใจกับฝรั่งเศสตามรอยรัสเซีย เยอรมนีเริ่มวิตกความ

---

<sup>24</sup>Ibid., p. 416.

<sup>25</sup>Langer, Western Civilization, part II, p. 283.



ห่างเหินที่อังกฤษและอิตาลีมีต่อตน ความสัมพันธ์ระหว่างเยอรมนีกับอังกฤษได้เสื่อมทรามลงเป็นอันมาก ด้วยเหตุหลายประการทั้งที่เยอรมนีตระหนักดีและไม่รู้ตัว

จุดเริ่มต้นแห่งความสัมพันธ์อันเลวร้ายที่อังกฤษจกมีกับเยอรมนีและฝรั่งเศสนั้นก็คือการที่อังกฤษได้เข้า “ยึดครอง” อียิปต์ใน ค.ศ. 1882 ทำให้อังกฤษสามารถสร้างเส้นทางชีวิตของตนได้สมบูรณ์แบบจากลอนดอนสู่อินเดียโดยมีอียิปต์เป็นเครื่องเชื่อม<sup>26</sup> หลังจากนั้น อังกฤษ ฝรั่งเศสและเยอรมนีก็แข่งขันกันแบ่งทวีปแอฟริกาโดยที่อังกฤษแผ่ขยายจักรวรรดิของตนออกไปทั่วโลกอย่างกว้างขวาง จนมีอำนาจผลประโยชน์มหาศาลที่ตนต้องพิทักษ์ และโดยที่มีราชนาวิที่เกรียงไกรที่สุด อังกฤษจำต้องขยายอำนาจอาณาเขตต่อไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด และจำต้องสกัดกั้นรัสเซีย เยอรมนีและฝรั่งเศสมิให้แผ่ขยายอำนาจอาณาเขตล่วงล้ำดินแดนภายใต้อำนาจอิทธิพลของอังกฤษ

นับเป็นเวลากว่าหนึ่งศตวรรษที่อังกฤษมีปัญหาการต่างประเทศ ด้วยยังตัดสินใจมิได้เด็ดขาดว่าควรต่อต้านเยอรมนีหรือรัสเซียดี<sup>27</sup> แต่หลังจากที่อังกฤษได้ครอบครองอียิปต์แล้ว อังกฤษก็คลายความเข้มงวดเอาจริงเอาจังในการสกัดกั้นรัสเซียมิให้แผ่ขยายอำนาจอาณาเขตออกมาทางสองช่องแคบ อังกฤษเริ่มเล็งเห็นว่าศัตรูของตนที่สำคัญกว่า คือ ฝรั่งเศสและเยอรมนี

เยอรมนีเป็นฝ่ายแสดงตนคุกคามอังกฤษตั้งแต่แรกเริ่ม ด้วยการเข้าแทรกแซงในกรณีพิพาทต่าง ๆ ในแอฟริกา ส่งเสริมฝ่ายตรงกันข้ามให้ต่อต้านอังกฤษในแอฟริกาได้ กรณีเจมส์สัน (Jameson Raid) ใน ค.ศ. 1895 ทำให้อังกฤษเริ่มบาดหมางกับเยอรมนี แทนที่จะตระหนักถึงการอยู่โดดเดี่ยวแล้วหันไปผูกพันกับไตรภาคีพันธมิตรดังที่เยอรมนีคาด นอกจากกรณีขัดแย้งในแอฟริกาแล้ว เยอรมนีได้แสดงความปรารถนาที่จะสร้างจักรวรรดิโลกแข่งกับฝ่ายอังกฤษ ดังจะเห็นได้ว่า เยอรมนีส่งเสริมการอุตสาหกรรมพาณิชยกรรมแข่งกับอังกฤษ และได้เสริมสร้างกำลังแสนยานุภาพทั้งภาคพื้นดินและทางทะเล

เหตุที่ทำให้อังกฤษไม่ยินยอมรับไมตรีเยอรมนีอีกต่อไปคือ การที่เยอรมนีได้เสี่ยงทางไมตรีกับอังกฤษด้วยการเสริมสร้างราชนาวิ<sup>28</sup> และพยายามจะดำเนินการทูตกับอังกฤษเพื่อปูทางให้ราชนาวิสามารถแล่นไปมาผ่านทะเลเหนือ (North Sea) ซึ่งเป็นเขตอันตราย (Danger Zone) การสร้างจักรวรรดิโลกจกบรรลุผลเมื่อเยอรมนีสามารถทำลายล้างจักรวรรดิโลกของอังกฤษ ราชนาวิเยอรมนีที่เสี่ยงสร้างขึ้น (“Risk Navy”) จึงเป็นมหันตภัยต่ออังกฤษ แม้ราชนาวิ

<sup>26</sup>Tannenbaum, p. 547.

<sup>27</sup>A.J.P. Taylor, *The Trouble Makers, Dissent over Foreign Policy, 1792-1939* (London : Panther Books, 1969), p. 13.

<sup>28</sup>พระราชบัญญัติราชนาวิฉบับปี ค.ศ. 1898, 1900

เยอรมันจะไม่ทรงพลังเท่าราชนาวิอังกฤษ อังกฤษจำต้องทุ่มงบประมาณมาก เพื่อเร่งสร้างราชนาวิของตนให้เหนือกว่าเยอรมนี และระมัดระวังรักษจักรวรรดิของตนจากภัย เยอรมันคุกคาม

ใน ค.ศ. 1899 ได้เกิดสงครามขึ้นระหว่างอังกฤษกับชาวบัวร์ (Boer) ในดินแดนทรานส์วาล (Transvaal)<sup>29</sup> มติมหาชนเยอรมันเห็นใจชาวบัวร์มาก จึงแสดงความไม่พอใจอย่างขึงที่วิลเลียมที่ 2 เสด็จเยือนอังกฤษในเดือนพฤศจิกายน และมีบทบาทสำคัญในการขัดขวางมิให้ฝรั่งเศสและรัสเซียเข้าแทรกแซงทางทหาร แต่แล้ววิลเลียมที่ 2 ก็ทรงเห็นการทูตพลาดพลั้งโดยการที่ทรงส่งพระราชโทรเลขไปถึงประธานาธิบดีทรานส์วาลในทำนองสนับสนุนการต่อสู้เพื่อเอกราชของชาวบัวร์ ทำให้อังกฤษไม่พอใจเยอรมนีมาก สงครามบัวร์ (Boer War) นั้นได้ทำให้อังกฤษเสียชื่อเสียงมาก ความบาดหมางระหว่างเยอรมนีกับอังกฤษทวีขึ้นเมื่อเยอรมนีมีโครงการสร้างทางรถไฟเบอร์ลิน-แบกแดด ซึ่งจะทำให้เยอรมนีแผ่อิทธิพลเข้าไปในตะวันออกกลาง ข่มขวัญคุกคามเส้นทางชีวิตอังกฤษ

ถ้าพลังเยอรมนีสร้างทางรถไฟดังกล่าวจักต้องทุ่มทุนมหาศาล เยอรมนีจึงเชื้อเชิญรัสเซีย อังกฤษและฝรั่งเศสให้ร่วมลงทุน แต่แล้วรัสเซียไม่ยอมร่วมมือด้วยและได้ประท้วงอย่างแข็งขันมาก โครงการนั้นจึงยืดเยื้อต่อไปจนถึง ค.ศ. 1903 ผลที่เกิดขึ้นแล้วก็คือ ความระแวงแคลงใจอย่างมากที่อังกฤษและรัสเซียมีต่อเยอรมนี

ความบาดหมางใจระหว่างเยอรมนีกับอังกฤษนั้นมีลักษณะเข้มข้นตามกาลเวลาและประเด็นเรื่องราชนาวินั้นได้กลายเป็นจุดเริ่มต้นของการที่อังกฤษจำต้องละทิ้งนโยบายอยู่โดดเดี่ยวอันแสนวิเศษยิ่งของตน (Splendid Isolation) และก่อเกิดการปฏิบัติการทูตยุโรปครั้งสำคัญขึ้น<sup>30</sup> เมื่ออังกฤษแสวงหามิตรด้วยการหันไปหารัสเซียและฝรั่งเศส ผิดความคาดหมายของเยอรมนีที่คิดว่า ความก้าวร้าวของตนจักผลักดันให้อังกฤษผูกพันมิตรหรืออย่างน้อยเป็นกลางต่อตน

แต่การผูกมิตรกับฝรั่งเศสและรัสเซียก็มีได้ง่ายนัก กรณีพิพาทระหว่างอังกฤษกับฝรั่งเศสปรากฏมาช้านานตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ 18 ด้วยเรื่องแข่งขันเป็นผู้ยิ่งใหญ่ในยุโรปและแข่งขันกันแสวงหาอำนาจผลประโยชน์ในแอฟริกา อเมริกาและเอเชีย ครั้นถึงเดือนกันยายน ค.ศ. 1898 กรณีพิพาทต่าง ๆ ได้รุนแรงขึ้นจนก่อเกิดวิกฤตการณ์เฟชิอูหนากันที่บริเวณฟาโชดา (Fashoda—) ในลุ่มแม่น้ำไนล์ (Nile, ในอียิปต์) รัสเซียและเยอรมนีเฝ้าดูเหตุการณ์อย่างใกล้ชิด โดยรัสเซียมิได้สนับสนุนฝรั่งเศส ท่ามกลางวิกฤตการณ์นั้นเอง อังกฤษได้ทาบตามผูกมิตรกับ

<sup>29</sup>ชาวบัวร์-Boers- เป็นชาวต่างชาติตั้งถิ่นฐานในทวีปแอฟริกาภาคใต้

<sup>30</sup>Hale, p. 234.

เยอรมนี แต่เยอรมนีปฏิเสธด้วยเชื่อมั่นว่า คนเป็นตัวถ่วงดุลอำนาจระหว่างฝรั่งเศสและรัสเซีย ในวิกฤตการณ์ครั้งนั้น ฝรั่งเศสเป็นฝ่ายถอยอ่อนข้อให้อังกฤษ ทั้งสองฝ่ายเริ่มโอนอ่อนผ่อนเข้าหากัน โดยเฉพาะฝรั่งเศสวิตกกังวลกับกระหนาบอังกฤษด้านหนึ่ง เยอรมนีอีกด้านหนึ่ง ฝรั่งเศสจึงต้องพยายามยุติสงครามเป็นปฏิปักษ์กับอังกฤษให้ได้ เพื่อหลีกเลี่ยงสภาพศึกกระหนาบข้าง เป็นการตั้งอังกฤษออกจากฝ่ายไตรภาคีพันธมิตร

ในการผูกมิตรกับรัสเซีย อังกฤษต้องซังใจใคร่ครองอย่างหนักมิใช่น้อย รัสเซียคือมหันตภัยต่อจักรวรรดิอังกฤษ ดังประจักษ์ในโคลงกลอนของกวีอังกฤษผู้ลือชื่อ รูดยาร์ด คิปลิง (Rudyard Kipling) ซึ่งเขียนใน ค.ศ. 1891 ว่า “จงเข้าใจกันให้แจ่มแจ้งเถิดว่า ชาวรัสเซียเป็นคนที่น่าคบหาสมาคมมาก ถ้าเขาไม่เอามือซุกไว้ในเสื้อเชิร์ต ชาวรัสเซียเป็นชาวตะวันออกที่มีเสน่ห์ ถ้าเขาไม่ยื่นกรามที่จะให้ได้รับการปฏิบัติเยี่ยงอย่างชาวตะวันตกที่อยู่ตะวันออกไกลสุด [ของยุโรป] มากกว่าจักให้ถือว่าเป็นชาวตะวันออกที่อยู่ตะวันตกสุด [ของเอเชีย] เมื่อนั้นเขาจะกลายกลายเป็นคนถือเผ่าพันธุ์อย่างผิดปกติจนยากที่จะจัดการได้”<sup>31</sup> ชาวอังกฤษเห็นคล้อยตามคิปลิงมากและเชื่อว่า สงครามระหว่างรัสเซียกับอังกฤษด้วยเหตุอันเดียวจักต้องอุบัติขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงมิได้ อีกทั้งในตะวันออกไกล อังกฤษก็ต้องขัดแย้งกับรัสเซียโดยที่อังกฤษเองจะหวังมิตรไมตรีจาก เยอรมนีมิได้เลย บทบรรณาธิการของหนังสือพิมพ์ ไทมส์ (Times) ได้กล่าวไว้ว่า “ไม่ว่าในกรณีแวดล้อมใดก็ตามที่ผลประโยชน์ของเราและของรัสเซียเกิดขัดแย้งกันขึ้น เราจะคาดหวังความสนับสนุนจาก “นายหน้าผู้สัตย์ซื่อ” (“The honest brokers”) ที่กรุงเบอร์ลินได้น้อยยิ่งนัก”<sup>32</sup> แต่อังกฤษจำต้องใคร่ครองหิบบกเอาประเด็นแข่งขันราชนาวิมาซึ่งนำหนักเทียบกับการยินยอมแบ่งสรรอาณานิคม อังกฤษตัดสินใจยินยอมเปิดทางให้รัสเซียและฝรั่งเศสในการล่าอาณานิคม

ใน ค.ศ. 1899 ฝรั่งเศสกับอังกฤษได้ตกลงยุติปัญหาต่าง ๆ หลายประเด็น รัสเซียเองพอใจมิใช่น้อย แต่กรณีพิพาทระหว่างอังกฤษกับรัสเซียยังไม่อาจหาทางตกลงกันได้ ต่างก็เห็นความสำคัญของตะวันออกไกล ปัญหาจึงมีลักษณะสลับซับซ้อนมาก เพราะนอกจากอังกฤษและรัสเซียจะมุ่งแสวงหาอำนาจผลประโยชน์แข่งกันแล้ว ยังมีญี่ปุ่นและเยอรมนีเข้าร่วมด้วย

นโยบายของรัสเซียที่มีต่อตะวันออกไกลนั้นก็คือ ขยายอาณาเขตเท่าที่จะสามารถทำได้ ทว่าจะกระทำโดยวิธีใดเท่านั้นที่เป็นปัญหา สันติวิธีทางการทูต หรือโดยยุทธวิธี? วงการเมืองรัสเซียเองถกเถียงวิธีการเหล่านี้กันอย่างกว้างขวาง ฝ่ายวงการคลังส่งเสริมวิธีการแทรกซึมทางด้านเศรษฐกิจ (Economic Penetration) ด้วยการทำความตกลงต่าง ๆ ทางการเมือง อีกฝ่าย

---

<sup>31</sup>“Quoted in Weber, p. 761.

<sup>32</sup>Hale, op. cit., p. 236.

เห็นว่าควรกลืนกินเกาหลีไว้ด้วย แมนจูเรียเป็นเป้าหมายสำคัญที่รัสเซียและญี่ปุ่นหมายปอง พระราชสำนักรัสเซียได้สนับสนุนการแสวงหาทรัพยากรธรรมชาติตามลุ่มแม่น้ำยาลู (Yalu) ซึ่งเป็นชายแดนจดเกาหลี ญี่ปุ่นได้จับตามองอย่างไม่พอใจยิ่ง ประจวบกับอังกฤษมีอิทธิพลเป็นไมตรีมากต่อรัสเซีย รัสเซียจึงตั้งเงื่อนไขโดยปริยายที่จะขอครอบครองเมืองท่าพอร์ต อาร์เธอร์ตลอดไป อังกฤษไม่อาจจะรับรองได้ ทางไมตรีที่ทอดไปสู่รัสเซียจึงสิ้นสุดลงอีก

ในเดือนมิถุนายน ค.ศ. 1900 เกิดวิกฤตการณ์กบฏบ็อกเซอร์ (Boxer Rebellion) ขึ้นในจักรวรรดิจีน เป็นการตอบโต้ที่มหาอำนาจทั้งหลายตอบโต้ผลประโยชน์ของจีน พวกกบฏคุกคามชีวิตและทรัพย์สินของบรรดาสถานทูตของมหาอำนาจทั้งหลายในนครปักกิ่ง บรรดามหาอำนาจเร่งเรียกชาวตะวันตกเข้าพิทักษ์สถานทูต ถึงกระนั้นนักการทูตหลายคนต้องเสียชีวิต ฝ่ายจักรวรรดิจีนได้ประกาศตัดความสัมพันธ์กับบรรดามหาอำนาจในวันที่ 18 มิถุนายน สามวันต่อมา ประกาศสงครามเป็นทางการกับมหาอำนาจทั้งหลาย สถานทูตทั้งหมดถูกจุดไฟเผาและล้อมอย่างเหนียวแน่น ฝ่ายตะวันตกได้รวมกำลังกันขึ้นต่อต้านประมาณ 18,000 คน ประกอบด้วยชาวญี่ปุ่น 8,000 คน รัสเซีย 4,800 คน อังกฤษ 3,000 คน และชาติอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อปราบปรามกบฏและยึดครองนครปักกิ่ง ในเดือนตุลาคม จีนเป็นฝ่ายเปิดการเจรจาโดยมีรัสเซียเป็นคนกลางเช่นเคย อังกฤษและเยอรมนียินยอมที่จะลงโทษจีนให้สาสมและร่วมมือกันสกัดกั้นการรุกรานของรัสเซียเข้าไปในจักรวรรดิจีน

ในระหว่างเกิดศึกในภาคเหนือของจีนนั้น รัสเซียได้ฉวยโอกาสยึดครองแมนจูเรียในเดือนกรกฎาคม โดยอ้างเพื่อรักษาสันติสุขและอำนาจผลประโยชน์ของรัสเซียในแคว้นนั้น รัสเซียใช้กำลังของตนประมาณสองแสนคนเข้ายึดครองทั้งหมด และได้บีบบังคับข้าหลวงจีนแห่งแมนจูเรียให้ลงนามในความตกลงชั่วคราวในวันที่ 30 พฤศจิกายน มีผลยกเลิกการปกครองของจีนเหนือแมนจูเรีย รัฐบาลจีนไม่รับรู้ความตกลงดังกล่าว และเปิดการเจรจากับรัสเซียที่เซนต์ปีเตอร์สเบิร์ก รัสเซียพยายามกดดันมิให้บรรดามหาอำนาจเข้าแทรกแซงและแก่งแย่งหาอำนาจผลประโยชน์ในแมนจูเรีย โดยตั้งข้อเสนอดังนี้

1. คืนแมนจูเรียให้จีน
  2. กองทัพรัสเซียจะยังคงประจำการต่อไป เพื่อพิทักษ์เส้นทางรถไฟสายไซบีเรีย
  3. ห้ามจีนส่งกองทัพเข้าไปในแมนจูเรีย
  4. ห้ามจีนให้สัมปทานการรถไฟ เหมือนแร่และอภิสถิธิต์ใด ๆ แก่บรรดามหาอำนาจ
- โดยปราศจากความเห็นชอบจากรัสเซีย
5. จีนชดใช้ค่าเสียหายต่าง ๆ แก่รัสเซีย
  6. จีนอนุญาตให้รัสเซียสร้างทางรถไฟแยกจากสายไซบีเรียมาทางกำแพงยักซ์สู่ปักกิ่ง

ข้อเสนอเหล่านั้น โดยนิตินัย จีนได้แมนจูเรีย แต่โดยพฤตินัย รัสเซียได้แมนจูเรียไปครอบครอง ก่อเกิดความหวาดวิตกแก่ญี่ปุ่นซึ่งมีอำนาจผลประโยชน์ทั้งในแมนจูเรียและเกาหลี ญี่ปุ่น อังกฤษและเยอรมนีจึงเริ่มหามาตรการสกัดกั้นการขยายตัวของรัสเซีย ญี่ปุ่นได้เป็นผู้นำฝ่ายมหาอำนาจข่มขู่จีนมิให้รับข้อเสนอ ถ้าจีนรับ จีนจะถูกแบ่งแยกทันที รัสเซียก็ข่มขู่ว่าถ้าจีนไม่รับข้อเสนอของตน รัสเซียจะรวมแมนจูเรียไว้กับจักรวรรดิรัสเซีย จักรวรรดิจีนตัดสินใจไม่รับข้อเสนอของรัสเซีย โดยความมั่นใจว่า ถ้ารัสเซียยื่นกรณรวมแมนจูเรีย จะต้องเผชิญกับบรรดามหาอำนาจอย่างแน่นอนอยู่แล้ว รัสเซียไม่กล้าทำอะไร ได้แต่ยอมอ่อนข้อไปเอง

ความผิดหวังทั้งเชิงการทูตและเชิงการใช้พลังกำลัง ทำให้รัสเซียเริ่มสำนึกว่า การแสวงหาผลประโยชน์โดยลำพังไร้ผล รัสเซียจึงต้องแสวงหาพันธมิตร อย่างน้อยควรมีมิตรที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน ขณะนั้นญี่ปุ่นเองก็ตระหนักเช่นกันถึงคุณค่าแห่งมิตรภาพ ญี่ปุ่นจึงเริ่มทาบทามทั้งรัสเซียและอังกฤษ ตั้งแต่ปลายปี 1901 ญี่ปุ่นเปิดการเจรจากับรัสเซียจนมีการทำความตกลงรับรองอำนาจผลประโยชน์ของทั้งสองฝ่ายในเกาหลีและแมนจูเรีย แต่ญี่ปุ่นยังหวาดวิตกรัสเซียด้วยมีกำลังทหารในแมนจูเรียคุกคามญี่ปุ่นในเกาหลี อีกทั้งรัสเซียพยายามแผ่อำนาจอิทธิพลเข้าไปในเกาหลี ในขณะเดียวกัน โอกาสที่รัสเซียและอังกฤษที่จะตกลงยุติกรณีพิพาทกันในตะวันออกไกลดูเลือนลอย อังกฤษต้องการให้ญี่ปุ่นถ่วงดุลอำนาจในตะวันออกไกลโดยสกัดกั้นรัสเซียไว้ ทั้งญี่ปุ่นและอังกฤษจึงลงนามในสนธิสัญญาเป็นพันธมิตรต่อกันในวันที่ 30 มกราคม ค.ศ. 1902 โดยมีจุดมุ่งหมายแยกรัสเซียให้อยู่โดดเดี่ยวในกรณีที่รบกับอังกฤษหรือญี่ปุ่น เป็นการจำกัดขอบเขตของสงครามเฉพาะแห่งมิให้ลุกลามออกไป คู่ภาคีสัญญาตกลงกันว่า ถ้ามีมหาอำนาจใดเข้าสู่ภาวะสงครามกับอังกฤษหรือญี่ปุ่น อีกฝ่ายจะวางตนเป็นกลางจนกว่าจะมีมหาอำนาจอื่นเข้ารับกรช่วยเหลือฝ่ายศัตรู เมื่อสองมหาอำนาจคือ อังกฤษและรัสเซีย สามารถผูกมิตรกับฝรั่งเศสอย่างดีเช่นนั้น เยอรมนีจักแก้ไขสถานการณ์ที่ตนเสียเปรียบได้อย่างไร? ข้อหนึ่งที่เยอรมนีต้องพิจารณาเป็นพิเศษก็คือ พันธกรณีของฝรั่งเศสกับรัสเซียก็ดีและฝรั่งเศสกับอังกฤษก็ดีนั้น มีขีดกันผูกพันจริงแท้เพียงใด วิธีพิสูจน์ก็คือ สังเกตจากวิกฤติการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นว่า คู่พันธมิตรมีบทบาทมากน้อยเพียงใดต่อกัน วิกฤติการณ์ที่จะใช้เป็นเครื่องพิสูจน์คือกรณีพิพาทเรื่องแมนจูเรียและกรณีพิพาทเรื่องโมร็อกโก (Morocco, ไกล์แอลจีเรีย)

### สงครามรัสเซียกับญี่ปุ่น (ค.ศ. 1904-1905)

ในเดือนมิถุนายน ค.ศ. 1903 ญี่ปุ่นเสนอความตกลงต่อรัสเซีย ให้ยึดหลักการเคารพเอกราชบูรณภาพทางดินแดนของจักรวรรดิจีนและเกาหลี ญี่ปุ่นจะรับรองสิทธิ์ทางรถไฟของรัสเซียในแมนจูเรีย รัสเซียรับรองผลประโยชน์ญี่ปุ่นในเกาหลีเช่นกัน ในเดือนตุลาคม รัสเซียปิด

ข้อเสนอ ยื่นข้อเสนอของคนอย่างไม่ว่าฝรั่งเศสหรืออังกฤษว่า คนจีนดีค่าประกัน  
เอกราชบูรณภาพทางดินแดนของเกาหลีเท่านั้น ถ้ารัสเซียรับรองเอกราชบูรณภาพทางดินแดนของ  
จักรวรรดิจีนย่อมหมายถึงการสละความปรารถนาที่ตนมีต่อแมนจูเรียและเปิดทางให้ญี่ปุ่น  
รัสเซียยังเรียกร้องให้ญี่ปุ่นรับรองว่า แมนจูเรียอยู่นอกขอบเขตอำนาจอิทธิพลของญี่ปุ่น ญี่ปุ่น  
ต้องสัญญาไม่สร้างป้อมปราการตามชายทะเลของเกาหลี ข้อเสนอของรัสเซียมีจุดมุ่งหมาย  
ปิดล้อมการขยายตัวของญี่ปุ่นสู่จีนและแมนจูเรีย<sup>33</sup>

แม้ซาร์นิโคลัสที่ 2 จะทรงใฝ่สันติภาพ พระองค์ทรงอ่อนแอเกินไปที่จะควบคุมกลุ่ม  
นิยมสงครามคือ ฝ่ายวงการทหารและวงการคลังซึ่งรบเร้าต้องการอำนาจผลประโยชน์ใน  
ตะวันออกไกล ญี่ปุ่นพร้อมสละแมนจูเรียให้รัสเซีย แต่ไม่ยินยอมสละเกาหลีเป็นเด็ดขาด  
การเจรจาถึงจุดหยุดชะงักลง ในญี่ปุ่นเอง มีเสียงเรียกร้องให้ทำสงครามกับรัสเซีย ญี่ปุ่นจึงยื่นคำ  
ขาดต่อรัสเซียในเดือนมกราคม ค.ศ. 1904 สัมพันธภาพทางการทูตได้ขาดสะบั้นไปในต้นเดือน  
กุมภาพันธ์ วงการทหารและการคลังของรัสเซียได้กราบบังคมทูลซาร์นิโคลัสที่ 2 ว่า ควรทำ  
สงครามกับญี่ปุ่น ชัยชนะของสงครามจะช่วยขจัดกลุ่มปฏิปักษ์ทางการเมืองที่หมายล้มล้าง  
ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ได้เป็นอย่างดี<sup>34</sup> แต่วงการทหารและวงการคลังมิได้เฉลียวใจถึง  
ปัญหาการส่งกำลังบำรุงไปสู่แนวรบ<sup>35</sup>

กองทัพรัสเซียข้ามพรมแดนสู่เกาหลี เป็นการลงเชิง เมื่อรัสเซียมุ่งสงครามโดยเป็น  
ฝ่ายช่วย สงครามก็ย่อมเกิดขึ้นอย่างที่ไม่ควรจะเกิดขึ้น และย่อมก่อเกิดผลหายนะมหาศาลแก่  
ฝ่ายรัสเซียอย่างคาดไม่ถึง

ถ้าเทียบกำลังแสนยานุภาพกันแล้ว รัสเซียมีกำลังแสนยานุภาพทางบกและราชนาวียิ่ง  
ใหญ่กว่าญี่ปุ่นมาก แต่ถึงกระนั้นรัสเซียก็เสียเปรียบญี่ปุ่น เพราะในแนวรบ ญี่ปุ่นมีกำลังทหาร  
มากกว่ารัสเซีย ราชนาวีญี่ปุ่นมีอุปกรณ์การรบดีกว่าและผู้นำทหารญี่ปุ่นมีความสามารถกว่า  
รัสเซียมาก<sup>36</sup> ในสายตาของทั่วโลกถึงกันว่า รัสเซียจะเป็นฝ่ายชนะอย่างง่ายดาย

แม้ญี่ปุ่นพร้อมที่จะรบ ญี่ปุ่นก็ไม่พร้อมที่จะรบในระยะยาวนาน<sup>37</sup> ยุทธศาสตร์เผด็จศึก  
ในเร็ววันต้องตามมาด้วยการเจรจาสงบศึก เพราะกองทัพยังไม่มีกำลังเข้มแข็งเท่ารัสเซีย ต้องใช้  
กลยุทธ์ทำลายศักดิ์ศรีมิให้กองทัพบกและกองทัพเรือของรัสเซียประสานงานกันรบ ซึ่งจะทำให้  
ญี่ปุ่นเป็นฝ่ายเสียเปรียบ ญี่ปุ่นได้โจมตีกองเรือของรัสเซียที่เมืองพอร์ต อาร์เทอร์ เป็นการตัดกำลัง

---

“W.G. Beasley, The Modern History of Japan (New York : Praeger Publisher, 1963), p. 171.

<sup>33</sup>Tannenbaum, p. 583.

<sup>34</sup>Hoetzsch, p. 167.

<sup>35</sup>Tannenbaum, op. cit., p. 586.

<sup>36</sup>Beasley, p.171.

มิให้ประสานงานกับกองทัพกรูเซียในแมนจูเรีย แล้วจึงประกาศสงคราม กองทัพญี่ปุ่นข้ามแม่น้ำยาลู (The Yalu River) เข้าไปในแมนจูเรียในเดือนพฤษภาคมและเข้ายึดครองเมืองเดเรน ปอร์ต อาร์เธอร์ และเมืองมุกเดิน

รัสเซียพยายามจะส่งกองทัพเรือบอลติก (Baltic Fleet) มาตะวันออกไกล โดยติดต่ออังกฤษขอแล่นผ่านคลองสุเอซ แต่อังกฤษวางตนเป็นกลางไม่ยินยอม ว่ากองทัพเรือรัสเซียจะอ้อมทวีปแอฟริกามาถึงยุทธภูมิ ญี่ปุ่นก็ยึดได้แมนจูเรียแล้วและโจมตีกองทัพเรือรัสเซียในช่องแคบซึชิม่า (Straits of Tsushima) ทำลายกองทัพเรือรัสเซียย่อยยับในเดือนพฤษภาคม สงครามดำเนินไปอย่างรวดเร็ว รัสเซียพ่ายแพ้ในแนวรบ ท่ามกลางความตื่นตะลึงของทั่วโลกที่มีได้คาดคิดกันมาก่อนว่า ชาวผิวเหลืองจะอาจหาญพิชิตชาวผิวขาวผู้ศรีวิไลได้

ภายในรัสเซียเองได้เกิดการปฏิวัติขึ้นใน ค.ศ. 1905 การปฏิวัติบีบบังคับโดยปริยายให้รัสเซียต้องการสงบศึกกับญี่ปุ่น ญี่ปุ่นเองก็เริ่มวิตกเกรงสงครามยืดเยื้อล้นเปลืองพลังเศรษฐกิจของตน เมื่อสหรัฐอเมริกาเสนอตัวไกล่เกลี่ย ทั้งสองฝ่ายจึงรับข้อเสนอทันที โดยลงนามในสนธิสัญญาสันติภาพ ณ เมืองพอร์ตสมัท (Treaty of Portsmouth) เมื่อเดือนกันยายน ค.ศ. 1905 มีความสำคัญพอสรุปได้ดังนี้

1. รัสเซียยอมรับรองอำนาจผลประโยชน์เหนือสุดของญี่ปุ่นในเกาหลี
2. โอนคาบสมุทรเหลียวตงให้ญี่ปุ่นเช่าจากจีน
3. โอนทางรถไฟในแมนจูเรียตอนใต้ให้ญี่ปุ่น
4. รัสเซียยกเกาะซาคาลิน (Sakhalin, ใต้ไปในระหว่าง ค.ศ. 1853-1858) ภาคใต้ และภาคเหนือของเกาะฮอกไกโด (Hokkaido) ให้ญี่ปุ่น
5. รัสเซียยกผลประโยชน์อภิสิทธิ์ต่าง ๆ ในแมนจูเรียภาคใต้ให้แก่ญี่ปุ่น

สนธิสัญญาพอร์ตสมัทได้ปิดฉากการขยายอำนาจของรัสเซียในตะวันออกไกล โดยเฉพาะในแมนจูเรีย ซึ่งเป็นแหล่งอุดมด้วยทรัพยากรแร่ธาตุ เป็นจุดยุทธศาสตร์เบื้องต้นของการแผ่ขยายอำนาจไปสู่จักรวรรดิจีนและเป็นแหล่งพัฒนาอุตสาหกรรมพาณิชยกรรมที่รัสเซียได้ริเริ่มขึ้น นับตั้งแต่นั้นมา แมนจูเรียได้ตกไปอยู่ในอำนาจอิทธิพลของญี่ปุ่น เป็นการจับมือเปิบที่รัสเซีย ไม่ว่าจะเป็นรัฐบาลของซาร์ หรือรัฐบาลคอมมิวนิสต์ ไม่เคยลืมและไม่อาจให้อภัยรัฐบาลญี่ปุ่นได้ ญี่ปุ่นได้ก้าวขึ้นมาสู่ความเป็นมหาอำนาจโลกโดยบดบังรัศมีของรัสเซียในตะวันออกไกล

ความพ่ายแพ้ของรัสเซียเป็นจุดหัวเลี้ยวหัวต่อที่สำคัญยิ่งต่อประวัติศาสตร์โลกและประวัติศาสตร์ยุโรปโดยเฉพาะ ด้วยเป็นจุดวิกฤติ (Climax) แห่งความเข้มข้นยิ่งขึ้นของความรุนแรงซึ่งได้กลายเป็นคุณลักษณะเด่นของลัทธิจักรวรรดินิยมใหม่ สงครามรัสเซียกับญี่ปุ่นเป็นจุดเริ่มต้นของปฏิกิริยาลูกโซ่ที่เหล่ามหาอำนาจได้เรียนรู้ที่จะถือเป็นแบบอย่าง 'สันติภาพยุโรป

จึงเริ่มสั่นคลอนถึงรากถึงโคน คุณภาพแห่งอำนาจในยุโรปพลอยได้รับความกระทบกระเทือนด้วยไปชั่วขณะหนึ่ง เพราะเป็นการสำแดงให้ประจักษ์ว่า รัสเซียนั้นหาได้ทรงพลังตามที่ปรากฏไม่ ทวิภาคีพันธมิตร (Dual Alliance ระหว่างฝรั่งเศสกับรัสเซีย) มีคุณประโยชน์อันใดและจะหาญทาบไตรภาคีพันธมิตรได้อย่างไร รัสเซียลดลักษณะเป็นมหันตภัยต่ออังกฤษลงไปมาก ทำให้อังกฤษมีทีท่าใคร่จะผูกมิตรด้วยมากขึ้นในเวลาต่อมาเมื่อจำเป็นต้องแสวงหามิตรต่อต้านเยอรมนี

แต่ผลของความพ่ายแพ้สำหรับรัสเซียก็นับว่าเหลือจะพรรณนาทีเดียว รัสเซียได้สูญเสียกำลังแสนยานุภาพทางพื้นดินไปสูงมาก กองทัพเรือบอลติกถูกทำลายพินาศย่อยยับ เป็นความสูญเสียอย่างใหญ่หลวงที่ลดสถานภาพทางการเมืองของรัสเซียในเวทีการเมืองของโลกด้วย รัสเซียตกต่ำลงชั่วขณะหนึ่ง ความพ่ายแพ้จึงหมายถึงความสูญเสีย อภัยต่อปราชัย ล้นทั้งกำลังแสนยานุภาพ ล้นทั้งดินแดนอำนาจผลประโยชน์ทั้งปวงในดินแดนตะวันออกไกล ล้นทั้งเกียรติยศศักดิ์ศรีแห่งการเป็นมหาอำนาจที่ยิ่งใหญ่ อีกทั้งระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ก็สั่นสะเทือน ก่อเกิดการปฏิวัติเปลี่ยนระบอบการปกครองมาสู่ระบอบประชาธิปไตยโดยมิชาร์ททรงเป็นประมุข รัสเซียมีแต่สูญเสียจากสงครามที่ตนเป็นฝ่ายขี้ขลาด รัสเซียจะต้อง “ล้างอาย” สร้างศักดิ์ศรีใหม่ เขี่ยอันโอชะคือ ตะวันออกไกล

ในตะวันออกไกล รัสเซียเผชิญอุปสรรคยิ่งใหญ่คือ อังกฤษและญี่ปุ่น ในตะวันออกไกล อุปสรรคใหม่คือ เยอรมนี ในสมัยบิสมาร์ค เยอรมนีไม่เคยสนใจบอลข่าน แต่ใน ค.ศ. 1890 เป็นต้นมา เยอรมนีสนใจบอลข่านเป็นอย่างยิ่ง ใน ค.ศ. 1893 จักรวรรดิออตโตมันได้ให้สัมปทานแก่ เยอรมนีให้สร้างทางรถไฟเชื่อมจากเบอร์ลินไปสู่กรุงแบกแดด (Baghdad) ทางสายนี้เรียกกันว่า โครงการรถไฟสายเบอร์ลิน-แบกแดด (The Berlin-Baghdad Railway Project) ต่อมาใน ค.ศ. 1898 จักรพรรดิวิลเลียมเสด็จเยือนจักรวรรดิออตโตมัน มีพระราชดำรัสพิจารณาพระองค์เองเป็นผู้พิทักษ์โลกมุสลิม ความหมายไม่ไกลไม่ไกลไปจากความจริงที่ว่า เยอรมนีได้แสดงตนแข่งขันกับรัสเซียและคุกคามอังกฤษในจักรวรรดิออตโตมัน สัมพันธภาพระหว่างรัสเซียกับเยอรมนีทวีความตึงเครียดยิ่ง รัสเซียไม่พอใจในท่าทีของเยอรมนี แต่ขณะนั้นรัสเซียสนใจตะวันออกไกลมากกว่า รัสเซียจึงจำต้องยุติความขุ่นเคืองไว้ภายใน โดยพยายาม “ญาติดี” กับออสเตรียด้วยการร่วมกันเสนอโครงการปฏิรูปจักรวรรดิออตโตมัน ในเดือนตุลาคม ค.ศ. 1903 รัสเซียได้เริ่มแผ่อิทธิพลเข้าไปในเซอร์เบีย ตราบใดที่รัสเซียยังสนใจตะวันออกไกล รัสเซียก็พร้อมที่จะผ่อนปรนทางตะวันออกไกล



## การแบ่งฝ่าย

สงครามรัสเซียกับญี่ปุ่นยุติลง พร้อมกับการเปลี่ยนแปลงการทูตปรับตัวกันใหม่ในยุโรป โดยเฉพาะความเข้าใจอันดีระหว่างฝรั่งเศสกับอิตาลี และฝรั่งเศสกับอังกฤษ ใน ค.ศ. 1904 แต่อังกฤษก็จำกัดความตกลงของตนกับฝรั่งเศสเฉพาะเรื่องผลประโยชน์ในดินแดนไกลโพ้นทะเล มิได้ผูกมัดตนเองทางการเมืองกับฝรั่งเศสในยุโรป จนวิกฤตการณ์มอริอ็อกโก ใน ค.ศ. 1905 ได้ผลักดันให้ทั้งสองเสริมสร้างพันธมิตรต่อกันมากขึ้น

ความผูกพันระหว่างรัสเซียกับฝรั่งเศสลึกซึ้งเพียงใด เยอรมนีได้ประจักษ์จากสงครามญี่ปุ่นกับรัสเซียที่ฝรั่งเศสวางตนเป็นกลาง เยอรมนีจึงหมายทดสอบสัมพันธภาพระหว่างอังกฤษกับฝรั่งเศสโดยก่อวิกฤตการณ์มอริอ็อกโกขึ้น มอริอ็อกโกเป็นรัฐหนึ่งในแอฟริกาเหนือติดดูนิเซียของฝรั่งเศส มีฝรั่งเศส อิตาลี อังกฤษและเยอรมนีร่วมกันแสวงหาอำนาจผลประโยชน์ในมอริอ็อกโก จักรพรรดิวิลเลียมเสด็จเยือนมอริอ็อกโกในวันที่ 5 มีนาคม และมีพระราชดำรัสว่าเยอรมนีจะติดต่อกับสัมพันธภาพกับฝ่ายมอริอ็อกโกโดยตรง เป็นการท้าทายฝรั่งเศสที่มีอภิสิทธิ์เหนือมอริอ็อกโก ยิ่งกว่านั้น เยอรมนีได้เรียกร้องให้ยุโรปเปิดประชุมพิจารณาเรื่องมอริอ็อกโกใหม่ รัสเซียผู้ได้รับบทเรียนจากความเป็นมิตรกับฝรั่งเศสในสงครามญี่ปุ่น มิได้ทัดทานแต่อย่างใด อังกฤษวางตนเป็นกลางไม่เกี่ยวข้อง ออสเตรียและอิตาลีล้วนเป็นพันธมิตรของเยอรมนี ย่อมสนับสนุนนโยบายของเยอรมนีอยู่แล้ว ฝรั่งเศสจึงถูกกีดกันให้อยู่โดดเดี่ยวไร้มิตรในยามยาก ตามความคาดหมายของเยอรมนี เยอรมนีแสดงท่าทีว่าอาจจะใช้สงครามเป็นเครื่องตัดสินในกรณีมอริอ็อกโก นโยบายข่มขวัญเช่นนั้นย่อมก่อให้เกิดความวิตกแก่อังกฤษและฝรั่งเศสมาก

การประชุมพิจารณาเรื่องมอริอ็อกโกที่เมืองแอลเจียร์ (Algieras, ทางใต้ของสเปน) ในเดือนมกราคม 1906 ได้มีมติเป็นเอกฉันท์โดยสรุปได้ว่า ถ้าเกิดวิกฤตการณ์ในมอริอ็อกโก ยุโรปปรักจะแทรกแซงก็ได้ ทุกฝ่ายยอมรับฐานะพิเศษสุดของฝรั่งเศสในมอริอ็อกโกเฉพาะในด้านรักษาสันติสุข ความตกลงเหล่านั้นเป็นเพียงมาตรการรักษาสถานะความตึงเครียดระหว่างเยอรมนีกับฝรั่งเศสมากกว่าอื่น ยังไม่มีฝ่ายใดพร้อมที่จะรบ การทูตในยุโรปเริ่มผันผวนด้วยกลยุทธ์เยอรมนีข่มขวัญจากสงคราม โดยเฉพาะอังกฤษเริ่มเห็นความจำเป็นที่จะต้องรักษาสันติภาพยุโรปโดยแสดงตนอยู่ข้างฝรั่งเศสเพื่อยับยั้งเยอรมนีมิให้ก่อสงคราม ท้ายสุดนโยบายเยอรมนีทำสงครามได้ผลักดันให้ฝรั่งเศสมีมิตรมากขึ้น แต่ทั้งเยอรมนีและฝรั่งเศสยังค้นไม่พบว่าโดยเนื้อแท้แล้ว อังกฤษจะผูกพันพันธมิตรกับฝรั่งเศสลึกซึ้งเพียงใด อังกฤษได้คลายเกลียวแห่งการอยู่โดดเดี่ยวลงทีละน้อยเพื่อรักษาดุลยภาพแห่งอำนาจในยุโรป โดยปิดล้อมเยอรมนีซึ่งเป็นแหล่งที่มาแห่งอันตรายคุกคามดุลยภาพแห่งอำนาจของยุโรป แม้เยอรมนีเสี่ยงสร้างราชนาวิ

(“Risk Navy”) โดยเจตนาใช้เป็นอำนาจต่อรองทางการเมือง อังกฤษก็ถือว่าเป็นการทำทลายความเป็นเจ้าทะเลของตนและคุกคามจักรวรรดิของตน ดังที่อังกฤษย้ำไว้ในบันทึกหลักฐานทางประวัติศาสตร์ว่า “เราต้องยอมรับว่า ความเหนือกว่าของราชนาวีเยอรมันเป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสมไม่ควรไปกันมิได้กับความคงอยู่ของจักรวรรดิอังกฤษ และแม้ว่าจักรวรรดิอังกฤษจะปราศจากการไป การรวมพลังกองทัพบกและกองทัพเรือในหนึ่งประเทศก็จะผลักดันให้โลกต้องรวมตัวกันกำจัดเสีย”<sup>38</sup> ปัญหาที่มีอยู่ว่า เยอรมันมีจุดประสงค์ประการใดที่สร้างราชนาวีขึ้นมา

ยุโรปเริ่มเชื่อว่า เยอรมันจะสร้างจักรวรรดิโดยไม่คำนึงถึงรัฐใด ๆ ก่อเกิดการรวมตัวขึ้นทีละน้อยในยุโรป เริ่มด้วยรัสเซียกับฝรั่งเศสเป็นพันธมิตรตั้งแต่ ค.ศ. 1894 ตามมาด้วยความตกลงฉันทไมตรีระหว่างฝรั่งเศสกับอังกฤษใน ค.ศ. 1904 อีกฝ่ายเดียวที่กำลังจะรวมวงปิดล้อมเยอรมันคือ ความร่วมมือระหว่างอังกฤษกับรัสเซีย เยอรมันเคยคาดการณ์ว่า การรวมตัวเหล่านั้นไม่มีทางเป็นไปได้ เพราะมหาอำนาจสามชาติต่างมีผลประโยชน์ขัดแย้งกันทั่วทุกหนทุกแห่ง จนยากที่จะเป็นมิตรกันได้ แต่เวลาต่อมาได้พิสูจน์ให้เห็นว่า ผลประโยชน์เหล่านั้นยังเป็นรองจากผลประโยชน์สำคัญสุด (Vital Interest) อันได้แก่ เอกราชและบูรณภาพทางดินแดนที่สามมหาอำนาจเกรงเยอรมันจะคุกคาม สามชาติจึงรวมตัวกัน โดยเฉพาะรัสเซีย สงครามญี่ปุ่นได้ทำลายล้างอำนาจทางทหารของรัสเซียอย่างมโหฬาร ทำให้รัสเซียตกอันดับฐานะมหาอำนาจยิ่งใหญ่ในยุโรป ทั้งรัสเซียและฝรั่งเศสต่างตระหนักถึงความไม่พร้อมรบ ศักยภาพทางทหารไม่อาจเปรียบประมาณกับฝ่ายเยอรมันได้ อังกฤษมีนโยบายส่งเสริมฝ่ายอ่อนแอ จึงยื่นหัตถ์อยู่ข้างฝรั่งเศสและรัสเซียเพื่อถ่วงดุลอำนาจของฝ่ายใดภาคีพันธมิตร

อังกฤษมิได้หือตอยที่จะทาบตามรัสเซีย เมื่อ ค.ศ. 1903 การทาบตามล้มเหลวเพราะในพระราชสำนักรัสเซียเต็มไปด้วยทรรสนะเป็นปฏิกิริยาต่ออังกฤษมากกว่าจะเป็นมิตร ในระหว่างสงครามรัสเซียกับญี่ปุ่น รัสเซียเพียรพยายามที่จะเจรจากับพันธมิตรกับเยอรมนี เมื่อวันที่ 24 กรกฎาคม ค.ศ. 1905 จักรพรรดิวิลเลียมที่ 2 ได้ทรงพบกับซาร์นิโคลัสที่ 2 ที่เมืองบจอร์โก (Bjorko) และได้ทรงลงพระปรมาภิไธยในความตกลงป้องกัน (Defensive Agreement) แต่แล้วในเดือนธันวาคม ความตกลงนั้นก็ได้อุยกเลิก เพราะรัสเซียยื่นกรานที่จะให้ฝรั่งเศสได้เข้าร่วมการเจรจาด้วย และเพราะรัสเซียพ่ายแพ้ญี่ปุ่นแล้วจนหมดค่าความหมายที่เยอรมันจักถือเป็นพันธมิตร เมื่อเยอรมนีหันหลังให้อีก รัสเซียจึงเริ่มไตร่ตรองที่จะรับไมตรีอังกฤษ

รัสเซียไม่เคยลืมที่บิสมาร์คเคยเตือนราชทูตรัสเซียประจำเยอรมนีว่า “ท่านลืมความสำคัญของการเป็นฝ่ายเข้าร่วมในกลุ่มสามรัฐบนกระดานหมากรุกยุโรป...ไม่มีใครอยากจะอยู่ใน

---

<sup>38</sup>Quoted in Joachim Remak, “Europe on the Eve : How deep the Trouble?” Clough, II, 303.

กลุ่มน้อย การเมืองทั้งหลายย่อมเป็นไปตามสูตรนี้ คือพยายามอยู่ในกลุ่มสามรัฐในโลกที่ครอบครองโดยห้ามหาอำนาจ”<sup>39</sup> รัสเซียจะต้องอยู่ฝ่ายกลุ่มใหญ่ให้ได้

ใน ค.ศ. 1905 อังกฤษมีความกระตือรือร้นมากกว่าเดิมที่จะผูกมิตรกับรัสเซียเพราะความพ่ายแพ้ของรัสเซียลดฐานะนำเกรงขามเป็นภัยต่ออังกฤษลงไปมาก อีกทั้งการที่อังกฤษได้ครอบครองเกาะไซปรัส (ค.ศ. 1878) และอีอีปต์ (ค.ศ. 1882) และถือหุ่นใหญ่ของคลองสุเอซ ทำให้อังกฤษคลายความเอาใจจริงเอาใจที่จะสกัดกั้นรัสเซียขยายอำนาจอาณาเขตสู่สองช่องแคบและบอลข่าน สัญญานบอเหตุของการที่อังกฤษทอดสะพานให้แก่รัสเซียก็คือ การร่วมมือกันในการประชุมแก้ปัญหามอริโกและการที่อังกฤษช่วยรัสเซียในด้านบริการเงินกู้ ทำให้เป็นมิตรเช่นนั้นทำให้รัสเซียหวังความสนับสนุนจากอังกฤษในกรณีบอลข่าน ในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1906 รัสเซียได้สนองตอบสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงของวงการทูตยุโรปโดยการเปลี่ยนรัฐมนตรีว่าการต่างประเทศจากเคาต์ แลนด์สดอร์ฟ (Count Landsdowff) เป็นนาชอะเล็กซานเดอร์ อีสโวลสกี (Alexander Iswolski) การทูตรัสเซียได้หันเหิมทิศมุ่งสู่บอลข่านอีกครั้งหนึ่ง บันไดขั้นต้นคือ การผูกมิตรกับอังกฤษและญี่ปุ่น

รัสเซียกับอังกฤษเริ่มหันมาเจรจาปรองดองกัน และเริ่มเจรจากับญี่ปุ่นในตะวันออกไกล รัสเซียกับญี่ปุ่นได้ทำความตกลงลับในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1907 และ ค.ศ. 1910 เป็นการยุติความเป็นปฏิปักษ์ต่อกัน และทำความตกลงในกรณีพิพาทเรื่องแมนจูเรีย เกาหลีและมองโกเลีย ญี่ปุ่นและรัสเซียตกลงแบ่งแมนจูเรียเป็นดินแดนภายใต้อำนาจอิทธิพลของสองฝ่าย รัสเซียรับรองฐานะพิเศษของญี่ปุ่นในเกาหลี โดยจะไม่เข้าแทรกแซง ญี่ปุ่นรับรองฐานะพิเศษของรัสเซียในมองโกเลียนอก (Outer Mongolia) โดยไม่แทรกแซง ต่างฝ่ายต่างจะรับรองสิทธิของอีกฝ่ายในการดำเนินมาตรการใด ๆ ก็ตามที่เหมาะสมเพื่อรักษาผลประโยชน์ในดินแดนภายใต้อำนาจอิทธิพล ในกรณีที่มีภัยคุกคามฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดในดินแดนดังกล่าว ทั้งสองฝ่ายจะปรึกษาแสวงหามาตรการเหมาะสมในการป้องกันผลประโยชน์ในดินแดนนั้น ๆ

ในเดือนสิงหาคม รัสเซียได้ตกลงเจรจากับอังกฤษเพื่อยุติปัญหาเรื่อรังกเกี่ยวกับเปอร์เซีย อัฟกานิสถานและทิเบตซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งแห่งความเป็นปฏิปักษ์ต่อกันมาช้านาน

ในกรณีเปอร์เซียได้มีการแบ่งเขตอำนาจอิทธิพล แต่เคารพเอกราชบูรณภาพทางดินแดนของเปอร์เซียดั้งเดิม ในกรณีอัฟกานิสถาน รัสเซียรับรองว่ารัฐนี้อยู่นอกเหนืออำนาจอิทธิพลของรัสเซีย อังกฤษรับรองว่าจะไม่ปฏิบัติการใด ๆ คุกคามรัสเซีย โดยการผนวกหรือยึดครอง หรือแทรกแซงทางทหารในรัฐนั้น ในกรณีทิเบต ทั้งสองฝ่ายเคารพบูรณภาพทาง

---

<sup>39</sup>Quoted in Blum, p. 785.

ดินแดนของธิเบตและอำนาจธิปไตยของจีนเหนือธิเบต การต่างประเทศกับธิเบตจะดำเนินการโดยตรงกับจีนเท่านั้น

จากความตกลงกับญี่ปุ่นและอังกฤษว่าด้วยดินแดนที่เป็นนามขอกอกเหล่านั้น ได้ทำให้รัสเซียต้องยอมสละผลประโยชน์ไปมิใช่น้อยเพื่อแลกกับมิตรภาพในยามหน้าส่วหน้าหวานที่ต้องเผชิญเยอรมนี ในตะวันออกไกล รัสเซียหมดโอกาสในเกาหลี และหมดโอกาสครอบงำแมนจูเรียแต่ฝ่ายเดียว ในตะวันออกกลางต้องยอมรับหลักการแบ่งกันครอบครอง แบ่งกันแสวงหาอำนาจอิทธิพลกับอังกฤษ แห่งเดียวที่รัสเซียไม่อาจจะตกลงได้ เพราะออสเตรียและเยอรมนีไม่นำพา คือ บอลข่าน กรณียบอลข่านและความเป็นปฏิปักษ์ระหว่างอังกฤษกับเยอรมนีนั้นเองท้ายสุดเป็นปัจจัยส่งเสริมให้เกิดสงครามโลกครั้งที่ 1<sup>40</sup> เพราะปัญหาบอลข่านไม่อาจหาข้อยุติความขัดแย้งได้ และอังกฤษจำต้องแสวงหาพันธมิตรปิดล้อมเยอรมนีโดยผูกมิตรกับฝรั่งเศสก่อน แล้วต่อมาผูกมิตรกับรัสเซีย

การที่รัสเซียสามารถเจรจาปรองดองกับอังกฤษในปัญหาดินแดนต่าง ๆ นอกทวีปยุโรป ถือเป็นนิมิตหมายเบื้องต้นแห่งการรวมตัวกันในหมู่อังกฤษ ฝรั่งเศสและรัสเซีย เสมือนรวมตัวเป็นวงแหวนล้อมเยอรมนี แม้จะยังไม่มีคำความหมายแห่งการเป็นพันธมิตรและการรวมตัวจะมีปัจจัยกลัวเยอรมนีเสริมอยู่ ความผูกพันต่าง ๆ มิได้อยู่ที่จุดมุ่งหมายเป็นปฏิปักษ์ต่อเยอรมนีโดยตรง อิสทวอลสกีได้ถือว่าการสมานฉันท์กับอังกฤษต้องไม่หมายถึงการทำให้โอกาสสร้างไมตรีกับเยอรมนีลดลง เยอรมนีจึงได้รับทราบจากทั้งสองฝ่ายว่าการสมานฉันท์มิได้มุ่งหมายต่อต้านเยอรมนี วิลเลียมที่ 2 มิได้ทรงเชื่อคำนั้นเช่นนั้น ทรงเห็นว่าไตรมิตร (Triple Entente) คือการรวมตัวเพื่อมุ่งเอาเยอรมนีเป็นศัตรูร่วมกัน<sup>41</sup> แต่โดยเนื้อแท้แล้ว อย่างน้อยอังกฤษก็ถือว่า การรวมตัวมีจุดมุ่งหมายเพียงรักษาดุลยภาพแห่งอำนาจในยุโรป ถ่วงอำนาจของฝ่ายใดภาคีพันธมิตรไว้<sup>42</sup> การสมานฉันท์เป็นขั้นแรกทั้งสามรัฐมีความพอใจมิใช่น้อย โดยเฉพาะรัสเซียเป็นพันธมิตรกับฝรั่งเศสและสมานฉันท์กับอังกฤษ อังกฤษมีส่วนเป็นตัวถ่วงดุลอำนาจในยุโรปอย่างเด่นชัด นับแต่ ค.ศ. 1907 ยุโรปแบ่งออกเป็นสองฝ่ายคือ ฝ่ายรัสเซีย อังกฤษและฝรั่งเศสที่เรียกกันว่า ไตรมิตร (Triple Entente) กับฝ่ายไตรภาคีพันธมิตร ถึงกระนั้น การสมานฉันท์ของอังกฤษ ฝรั่งเศสและรัสเซีย มิได้มีรากฐานมั่นคงนัก ฝ่ายเดียวที่ยึดมั่นคือฝรั่งเศสซึ่งหวาดระแวงเยอรมนี ส่วนอังกฤษและรัสเซียถือว่าการสมานฉันท์เป็นการปรองดองยุติข้อพิพาท ทั้งสองยังมีความหวังที่จะสามารถเจรจากับเยอรมนี อังกฤษต้องการเจรจาขอร้อง

<sup>40</sup>Remak, *op. cit.*, p. 299.

<sup>41</sup>Hale, p. 252.

<sup>42</sup>Corrie, p. 257.

เยอรมนีให้ลดอัตราเพิ่มของการสร้างราชนาวีมิให้คุกคามอังกฤษผู้เป็นเจ้าของทะเล ในรัสเซียเอง วงการเมืองยังหวังที่จะผูกมิตรเยอรมนีเสมอ เพราะไม่มีเรื่องบาดหมางเป็นปฏิปักษ์ต่อกันโดยตรง ทุกอย่างขึ้นอยู่กับเยอรมนีว่าการผูกมิตรหรือไม่เท่านั้น เป็นที่น่าเสียดายที่ขณะนั้นเยอรมนีไม่มีนโยบายที่แน่วแน่พอและขาดนักการทูตที่เห็นการณ์ไกล การดำเนินนโยบายผิดพลาดตั้งแต่ ค.ศ. 1890 โดยการตัดเชือกรัสเซีย เปิดโอกาสให้เยอรมนีถูกปิดล้อมโดยบันปาย เยอรมนีถูก สภาการณ์บีบคั้นให้ดำเนินนโยบายทลายวงล้อมหรือการปิดล้อมตน

ในกรณีบอลข่านและความเคลื่อนไหวเพื่อรวมเผ่าพันธุ์สลาฟ (Pan Slavic Movement) ตลอดจนการควบคุมช่องแคบนั้น แม้เป็นจุดประสงค์หลักของนโยบายรัสเซีย ก็จริงอยู่ แต่ความสำคัญของดินแดนเหล่านั้นได้ลดลงมาก เรื่องช่องแคบเป็นเพียงสัญลักษณ์ เกี่ยวพันกับเกียรติภูมิรัสเซียมากกว่าจะก่อเกิดประโยชน์มหาศาลแก่รัสเซีย การค้าผ่านช่องแคบ ไม่มีอุปสรรค อีกทั้งยุโรปค้าประกันช่องแคบมิให้เรือรบผ่าน เป็นมาตรการรักษาเสถียรภาพความมั่นคงแก่รัสเซียเอง รัสเซียไม่มีความจำเป็นแต่อย่างใดที่จะต้องควบคุมช่องแคบเอง แต่รัสเซียยัง ยินกรานต้องการ ด้วยเป็นจุดประสงค์สืบทอดมาแต่อดีต รัสเซียยังต้องการโดยไม่คำนึงถึงความ เป็นจริงว่าเป็นการสร้างความเป็นปฏิปักษ์ต่ออังกฤษและจักรวรรดิออตโตมัน ในกรณีบอลข่านก็ เช่นกันเป็นจุดประสงค์ดั้งเดิม ต้องการเป็นบันไดขั้นแรกไปสู่การควบคุมช่องแคบและส่งเสริม การรวมเผ่าพันธุ์สลาฟ เป็นการเอามือไปชุกหีบก่อเหตุวิวาทกับออสเตรียโดยไม่จำเป็น<sup>43</sup> และ เป็นการดำเนินนโยบายเสี่ยงเพื่อผลประโยชน์ที่ไม่แน่นอนเด่นชัด เยอรมนีเองผูกมัดตนเองกับ ออสเตรียเกินไป มหาอำนาจถึงสามฝ่ายเป็นอย่างน้อย คือ เยอรมนี ออสเตรียและรัสเซียมุ่ง แสวงหาอำนาจอิทธิพลในบอลข่าน ภายหลังจากการที่ฝ่ายแพ้ญี่ปุ่นมาแล้วในตะวันออกไกล รัสเซียได้หันมาสนใจบอลข่านซึ่งขณะนั้นเร้าร้อนด้วยลัทธิชาตินิยม บอลข่านจึงเป็นผู้จุดชนวน ก่อเกิดวิกฤตการณ์ในบันปายที่นำไปสู่มหายุทธเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์โลก

---

<sup>43</sup>George Kennon, Quoted in Remak, Clough, II, 299-300.